

พระปริตรในพระพุทธศาสนาและคัมภีร์อรรถพเวทของพราหมณ์

เอกสารประกอบการบรรยายหัวข้อ 'พระพุทธศาสนาในอินเดีย'

สำหรับนักศึกษาปริญญาโท สาขาศาสนาเปรียบเทียบ

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

ตีพิมพ์ใน *อายุบวร* คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของผศ.ฐานิสร์ ชาติรัตน์ พ.ศ.2538

ดร.ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์ DPhil (Oxford)

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

(สงวนลิขสิทธิ์)

พระปริตรในพระพุทธศาสนาและคัมภีร์อรรถาธิบายของพราหมณ์*

ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์**

ความหมายตามรูปศัพท์

การสวดปริตรเป็นที่นิยมแพร่หลายในประเทศไทย พม่าและลังกา บทความนี้ต้องการสืบสาวความเป็นมาของความคิดในการตั้งเอาพระสูตรต่างๆ จากวินัยปิฎกและพระสูตรตันตปิฎกมาสวดเป็นปริตรของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งใช้ภาษาบาลีบันทึกคำสอน

ปริตร เป็นคำสันสกฤต บาลี ว่า **ปริตฺต หรือ ปริตฺตา** ลังกาเรียก **ปริต คัพฺถ์ ปริตฺต** (ปริตรฺตฺตา) มารากศัพท์เดียวกับคำว่า ตาณ ข้างต้นคือมาจาก **ปริ + √ ตา** (ป้องกัน, ค้ำครอง) บทสวดปริตรจึงเป็นบทสวดที่ใช้เพื่อป้องกันและค้ำครองตัว บทสวดปริตรที่ใช้สวดแพร่หลายในเมืองไทย ได้ตั้งเอกละอองจากพระไตรปิฎกมารวมเป็นกลุ่มเพื่อสวด เรียกโดยรวมว่า “ตำนาน” คำนี้ พจนานุกรมราชบัณฑิตยฯ ให้ความหมายว่า “เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง, เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบๆ มา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, เรียกพระปริตรบทหนึ่งๆ ว่าตำนานในคำว่าเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน”

เสถียรโกเศศเห็นว่า คำว่า “ตำนาน” ในวลีว่า “เจ็ดตำนาน” หรือ “สิบสองตำนาน” แผลงจากคำบาลีว่า ตาณ แปลว่า **ป้องกัน** (Protection) ทฤษฎีนี้ (ตาณ > ตำนาน) ดูเข้าที่ ลงกันสมกันกับประเพณีที่ถืออยู่ว่าบทสวดเจ็ดตำนานนี้มีไว้สวดป้องกัน

เจ็ดตำนาน (ในราชพิธีเรียกว่าจุลราชปริตร) รวมพระสูตร ๗ พระสูตรคือ **มงคลสูตร, รตนสูตร, กรณียเมตตสูตร, อหิราชสูตร** (ที่นิยมสวดคือคาถาทำอหิราชสูตรเรียกชื่อว่า **ขันธปริตร** แปลตามศัพท์ว่า “คาถาป้องกันตัว” มาในวินัยปิฎก) **ธัคคสูตร, อาฏานาฎิยสูตร, และองคฺลิมาลสูตร** ล่างที่ก็มีจัด **โมรปริตร** บ้าง **ปริตรอื่น** บ้างแทนองคฺลิมาลสูตร ส่วนสิบสองตำนาน (ในราชพิธีเรียกว่า มหาราชปริตร) เพิ่มอีก ๕ สูตร มีลิตนปัญหาให้รายชื่อไว้ **หกตำนาน** วิสุทธิมรรคระบุไว้ **ห้าตำนาน** จำนวนที่ต่างกันนี้แสดงว่าเป็นความนิยมในการสวด มากน้อยแล้วแต่กาลเทศะ

* เอกสารประกอบการปาฐกถาเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่สำนักงานใหญ่ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.) วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๓๗ ตามคำเชิญของท่าน อ.สุชีพ ปุณฺณานุกาภ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์ใน *อายุบวร* (บรรณาธิการ: ประพจน์ อัครวิรุฬห์การและอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล) เนื่องในงานเกษียณอายุราชการของผศ.ฐานิสร์ ชาติรัตพงษ์ 2538 เดิมให้ชื่อว่า ‘วิเคราะห์เรื่องราวเกี่ยวกับพระปริตร’

ศัพท์ว่า “ปริตฺต” ข้างต้นนี้มีใช้เฉพาะในวรรณคดีบาลีเท่านั้นคำสันสกฤตว่าปริตฺต (ปริ+√ ตฺร+อน) ตรงกับคำบาลีว่า ปริตฺต ก็จริง แต่มีความหมายเพียง “การป้องกัน” ธรรมดา หากครอบคลุมถึง “กลุ่มพระสูตรที่ใช้สวดป้องกันภัย” ดังปริตฺต ศัพท์ทางบาลีไม่^๑ คำที่มีความหมายเหมือนปริตฺต (ปริตฺต) ทั้งมีแพร่หลายทั้งในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตคือ รุกฺษา ตรงกับสันสกฤตว่า รุกฺษา Peter Skilling ได้ศึกษาของวรรณคดีประเภท รักษา ของสาวกยาน (ศราวกยาน) เอาไว้ โดยเลือกใช้คำว่า “รักษา” แทน “ปริตฺต” เพราะคำนี้มีใช้ร่วมกันในวรรณคดีพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายบาลี (รุกฺษา) และสันสกฤต (รุกฺษา) แต่ทางวรรณคดีสันสกฤตของพราหมณ์นิยมเรียกบทสวดที่ใช้เพื่อป้องกันภัยว่า “รักษามันตระ” (มนตร์กันภัย)

ความหมายของ ปริตฺต ศัพท์ที่ท่านขยายความผูกไว้เป็นภาษาบาลี ดังนี้

อนฺตรายํ ปริหรนฺตุ ตายตีติ ปริตฺตํ ปริโต วา สพุพฺพุทฺทวโต ตายตีติ
 ปริตฺตํ มหาเตชวฺนฺตตาย สมฺนุตโต สตุตฺตํ ภัย อฺปทฺทวํ อฺปสฺสคฺคฺจ
 ตายติ รุกฺษตีติ วาฯ”

แปลว่า

“เราเรียกชื่อว่าปริตฺตเพราะ หนึ่ง ปกป้องอันตรายที่ใกล้กราย สองปกป้อง
 อันตรายทุกอย่างจากรอบด้าน สาม มีเดชยิ่งใหญ่คอยปกป้องรักษาสัตว์จากภัย
 อภิพทวะและอุปสรรคต่างๆ”

นอกจากนั้นศัพท์ว่า “ปริตฺต” ยังมีใช้ในความหมายว่ามาตรากาป้องกันภัยล่วงหน้าได้ด้วย”
 ข้อความในบาลีมีว่า “ปริตฺตํ กาทฺ วุฏฺฏติ, ตินฺนุฏฺฏิกานํ สมฺนุตตา ภูมิตฺตจฺจนํ ปริชาชาณนํ วา ยถา
 อาคโต อคฺคิ อฺปาทานํ อลภิตฺวา นิพฺพาทิ” แปลว่า “เราควรเตรียมการป้องกันล่วงหน้า ยกตัวอย่างเช่น
 ทำความสะอาดพื้นหรือชุดครอบๆ กระท่อมมุงหญ้า เพื่อให้ไฟซึ่งมาถึงดับได้โดยไม่มีเชื้อหัลูกลาม”

การสวดพระปริตฺตและพระสูตรที่คัดเลือกเป็นปริตฺต

พิธีสวดปริตฺตมีแพร่หลายในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยเฉพาะ
 ประเทศไทยนั้น พระสูตรหรือคาถาที่เรียกพระปริตฺตนิยมสวดในโอกาสต่างๆ ใช้ชื่อพิธีสวดอื่นๆ ก็มี
 เช่นสวดภาณตัน สวดสามภาณ สวดภาณยัภษ ฯลฯ ประเพณีการสวดมนต์นี้คงจะสืบมาแต่การ
 เรียนพุทธวจนะในสมัยพุทธกาลซึ่งเรียนจากปากสู่ปากแล้วท่องจำให้ขึ้นใจอย่างที่เรียกว่า “มุข
 ปาฐะ” (Oral Tradition) ผู้ฟังมากหรือจำทรงได้มากได้นามว่าพหูสูตร ดังมีคำยกย่องพระสงฆ์ว่าวินัยธร
 ธรรมธร (พระธรรมกถึก) มาติกาธร หรือที่สมณกาจารย์ มัชฌิมภาณกาจารย์ ฯลฯ

การท่องเที่ยวพหุวัฒนธรรมนี้ คราวแรกคงจะจำกัดแต่ในหมู่ภิกษุสงฆ์ ต่อมาคฤหัสถ์เกิดศรัทธา เลื่อมใสก็อาจเจ้าวัดฟังภิกษุสงฆ์สั่งวิชายเพื่อเป็นสิริมงคลเป็นครั้งคราว เมื่อภารกิจยุ่งมามากก็อาจ อาราธนาภิกษุสงฆ์มาสวดหรือแสดงธรรมที่บ้านของตนในช่วงที่โอกาสอำนวยโดยที่การฟังธรรมเป็นที่ ยกย่องว่า “สวนานุตตริยะ” หรืออุดมมงคลประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา การสวดพระปริตรในงาน มงคลต่างๆ จึงแพร่หลายกลายเป็นประเพณีขึ้น

การสวดพระปริตรในประเทศไทยแพร่หลายทั่วไป ทั้งในหมู่ประชาชนทั่วไปและราชสำนัก การ สวดแต่ละคราวพระสงฆ์ผู้สวดจะพิจารณาเวลาเป็นสำคัญ ถ้ามีเวลาน้อยก็สวดไม่นาน มีเวลามากสวดสิบ สองตำนาน บทสวดที่เรียกว่าพระปริตรนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอาราธนาให้สมเด็จพระ สังฆราช (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐฯ แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระพุทธิโฆษกจารย์ รวบรวมพร้อมกับบทสวดอื่นๆ ซึ่งจำเป็นสำหรับภิกษุสงฆ์เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรมีคู่มือสำหรับ ท่องเพื่อสาธยายเป็นกิจวัตร

หนังสือที่รวบรวมบทสวดต่างๆ นี้รู้กันทั่วไปว่า “หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง” มูลเหตุที่ทรงให้ รวบรวมด้วยทรงได้สดับพระสงฆ์สาธยายมหาสติปัฏฐานสูตร ครั้งที่ออกมาบำเพ็ญพระราชกุศลในการพระศพ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทกุมารีรัตน พระบรมราชเทวีและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพชรรัตน ที่หอธรรมสังเวชครั้งนั้น พระสงฆ์สวดกันอย่างพร้อมเพรียง เจริญศรัทธาเป็นที่ยิ่ง จึงรับสั่งให้รวบรวมเพื่อ จัดพิมพ์แจกทั่วทั้งในเมืองและหัวเมืองเพื่อให้เป็นที่แพร่หลายยิ่งขึ้น

ในราชพิธี พระสงฆ์ผู้ชำนาญในการสวดพระปริตร ทำน้ามนต์และเสกทรายโดยเฉพาะได้รับการ โปรดเกล้าสถาปนาในฐานะนุกรมพิเศษ ตำแหน่งที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันมีจำนวนทั้งหมด ๘ รูป ในจำนวนนี้ เดิม ๔ รูปอยู่ในสำนักต่างๆ ซึ่งเป็นฝ่ายรามัญนิกาย ปัจจุบันตกแก่ฝ่ายมหานิกาย ตำแหน่งพระสงฆ์ ๔ นี้ คือตำแหน่ง **พระครูราชสังวร, พระครูสุนทรวิลาส, พระครูราชปริตร และพระครูสิทธิเดชะ** ปัจจุบันประจำในวัดชนะสงคราม ส่วนตำแหน่งของพระผู้สวดพระปริตรฝ่ายไทยได้นามสมณศักดิ์ตามลำดับคือ **พระครูประสาทพุทธปริตร พระครูประสิทธิพุทธมนต์ พระครูปริตรโกศลและพระครูพุทธมนต์ ปริธา** ปัจจุบันประจำในวัดบวรนิเวศวิหาร ตำแหน่งพระครูเหล่านี้มีนิตยภัตประจำเดือนถวายด้วย

พระสูตรหรือคาถาที่ประมวลเป็น “พระปริตร” ส่วนมากดึงมาแต่พระไตรปิฎกมีดังนี้

* ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระสังฆราช (ปสฺสเทว), **สวดมนต์ฉบับหลวง**, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖)

จุลราชปริตร หรืออีกนัยว่า เจ็ดตำนาน รวมพระสูตรที่ใช้สวด ๗ พระสูตรคือ

มงคลสูตร (อีกนัยว่ามหามงคลสูตร) มาในสุตตนิบาต (Sn., pp. 46 ff. และขุททกปาฐะ เรียกมงคลสูตร

รัตนสูตร หรือ รัตนปริตร มาในสุตตนิบาต (Sn.pp.222-238) และขุททกปาฐะ (Khp., VI) มาในสุตตนิบาต (Sn. pp. 143-152) และขุททกปาฐะ (Khp.IX)

อิทธิราชสูตรหรือขันธปริตร มาในอังคุตตรนิกาย (A.II : 72) และวินัยปิฎก (Vin.II : 109)

ธัคคสูตรหรือธัคคปริตร มาในสังยุตตนิกาย (S. I : 218)

อาภานาภยสูตรหรืออาภานาภยปริตร มาในทีฆนิกาย (D.III : 194)

อังกุลิมาลสูตรหรืออังกุลิมาลปริตร มาในมัชฌิมนิกาย (M. II : 97) พระสูตรนี้ บางครั้งใช้โมรปริตรจ (J. II : 33) บ้าง พระสูตรอื่นบ้างแทน

มหाराชปริตร (อีกนัยว่า สิบสองตำนาน) รวมพระสูตร ๑๒ พระสูตรคือ มงคลสูตร, รัตนสูตร (-ปริตร), กรณียเมตตสูตร, ขันธปริตร, โมรปริตร, ธัคคสูตร (-ปริตร), อาภานาภยสูตร (-ปริตร), อังกุลิมาลสูตร (-ปริตร), ที่เพิ่มเข้ามาได้แก่

โพชฌังคปริตร มาในสังยุตตนิกาย (S.V : 312)

วัฏฏกปริตร มาในชาดก (I.I : 212; cf.I : 172) ชื่อในชาดกคือวัฏฏกชาดก

อภยปริตร (ยนุทฺตุนิมิตฺตํ อวมฺกุคฺคญฺจ ๗ เป ๗) แต่งหนหลัง ไม่ทราบนามผู้แต่ง

ชยปริตร (มหาการุณิกโก นาโก หิตาย สพฺพปาณินํ ๗ เป ๗) แต่งหนหลังไม่ทราบนามผู้แต่ง)

สิบสองตำนานนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าผู้ใดจัดรวมขึ้น H. Saddhatissa สันนิษฐานว่า พระสงฆ์ไทยซึ่งพระอุบาลีเป็นหัวหน้า เป็นผู้นำไปเผยแพร่ที่ลังกาในช่วงปี พ.ศ.2296^๔ ถ้าข้อมูลนี้เป็นจริงแสดงว่าสิบสองตำนานน่าจะเป็นฝ่ายไทยกำหนดขึ้น

นอกจากพระสูตรต่างๆ เหล่านี้แล้ว ยังมีคาถาอื่นๆ ซึ่งนิพนธ์ขึ้นในประเทศไทยสมัยหลัง เพื่อใช้สวดในทำนองเป็นปริตร เป็นที่นิยมมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่คาถาเช่น อากาโรวตตสูตร ธารณปริตร อังกุสิวิสติปริตร ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก ชินบัญญัติคาถา ชัยมงคลคาถา (พาหุ) อังกุสิมงคลคาถาและอุปาสตสันตติ (พระสีลวงษ์สมหาเถระแต่งสมัยอยุธยา แต่งในรูปคาถา ๒๗๑ คาถา)^{*}

^{*} คาถานี้พระมหาแสนทอง มีอายุ ชำระตามฉบับพม่า “สัสมสิริ ภิกขุ” แปลลงใน พระธัมมานันตมหาเถระ, **คัมภีร์มหาบัณฑิตานุสรณ์**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕๗, หน้า ๒๙๑-๔๓๕.

ส่วนพระปริตรที่นิยมใช้สวดแพร่หลายในลังการวมคาถาหรือพระสูตร ๒๙ บทสวดดังนี้

๑. สรณคมนปาฐ มาในขุททกปาฐ (Khp. I)
๒. ทสสิกขาปท มาในขุททกปาฐ (Khp. II)
๓. สามเณรปัญหา มาในขุททกปาฐ (Khp. IV)
๔. ทวัตตีสากการ มาในขุททกปาฐ (Khp. III)
๕. ตั้งขณิกปัจจเวกขณปาฐ มาในอังคุตตรนิกาย (A. III : 388)
๖. ทสธัมมสูตร มาในอังคุตตรนิกาย (A.V : 87)
๗. มหามังคลสูตร
๘. รตนสูตร
๙. กรณียเมตตสูตร
๑๐. ชั้นปริตรหรืออิหรราชสูตร
๑๑. เมตตานิสังสสูตร มาในอังคุตตรนิกาย (A.V : 342)
๑๒. มิตตานิสังสคาถาปาฐ มาในชาดก (J.VI : 14)
๑๓. โมรปริตร
๑๔. จันทปริตร มาในสังยุตตนิคาย (S.I : 50)
๑๕. สุริยปริตร มาในสังยุตตนิคาย (S.I : 50)
๑๖. ธัคคปริตร
๑๗. มหากัสสปเถรโพชฌังคะ มาในสังยุตตนิคาย (S.V : 79)
๑๘. มหาโมคคัลลานต์เถรโพชฌังคะ มาในสังยุตตนิคาย (S.V : 80)
๑๙. มหาจุนท์ตเถรโพชฌังคะ มาในสังยุตตนิคาย (S.V : 81)
๒๐. คิริमानนทสูตร มาในอังคุตตรนิกาย (A.V : 108)
๒๑. อีสสิคิลิสูตร มาในมัชฌิมนิกาย (M.III : 68)
๒๒. อาฏานาฎิยสูตร มาในสังยุตตนิคาย (D.III : 194)
๒๓. ธัมมจักกัปปวัตตสูตร มาในสังยุตตนิคาย (S.V : 420)

* คาถานี้พระมหาแสนทอง ทีชายุ ขำระตามฉบับพม่า “ส้มสิริ ภิกขุ” แปลลงใน พระธัมมานันทมหาเถระ, **อัครมหาบัณฑิตานุสรณ์**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๙๑-๔๓๕.

๒๔. มหาสมยสูตร มาในทีฆนิกาย (D.III : 253)

๒๕. ปราภวสูตร มาในสุตตนิบาต (Sn., p. 18)

๒๖. อาลวกสูตร มาในสังยุตตนิกาย (S.I : 213) และสุตตนิบาต (Sn., p.31)

๒๗. อัคคิกภวาทวาทสูตร มาในสังยุตตนิกาย (Sn., p. 12)

๒๘. กสิภวาทวาทสูตร มาในสังยุตตนิกาย (S.I : 172) และสุตตนิบาต (Sn., p.12)

๒๙. สัจจวิภังคสูตร มาในมัชฌิมนิกาย (M.III : 248)

เมื่อเทียบกับของลังกา รายชื่อพระสูตรหรือคาถาที่นับเข้าเป็นพระปริตรของไทยมีลักษณะการจัดและเรียงลำดับเหมือนที่ใช้ในลังกาโดยตลอด หากของไทยมีเพียง ๒๒ ปริตร ขาด ๗ พระสูตรสุดท้าย ดูที่ว่าต้นฉบับหรือคู่มือที่สมเด็จพระสังฆราช (สา) ใช้เป็นแบบในการจัดจะมีเท่านี้จริง ด้วยมีปรากฏความบาลีต่อท้ายเมื่อสิ้นจตุภาณวารว่า “อิติ พาวีสติภาคโส ทสฺสึตา โปราณเหติ ตํ ตํ อตฺถวสํ อปทิสิตฺวา วิหิตา จตฺตฺภาณวารนาเมเน โวหริตา ธมฺมปฺปเกทา สมตฺตา” แปลว่า “ประเภทแห่งธรรมที่โบราณจารย์ได้เห็นคุณประโยชน์แบ่งรวบรวมไว้เป็น ๔ ภาณวารซึ่งรวมบทสวดไว้ ๒๒ บทสวด ครบบริบูรณ์แต่เท่านี้”

ลักษณะของประมวลพระปริตร แนวของท่านสมเด็จพระสังฆราช (สา) แบ่งออกเป็น ๔ ภาณวาร* ละม้ายของลังกา (จตุภาณวาร = เดิมเรียก “จตุภาณวารปาลี”) ดังนี้

ภาณวารที่ ๑ รวมพระสูตรไว้ ๑๖ สูตรแรกที่เรียงลำดับไว้ข้างต้น มีข้อสังเกตว่าเนื้อหาของสาระของพระสูตรหมายเลข ๑ ถึง ๖ ดูจะแจ่มคุณธรรมกว้างๆ สำหรับผู้จะประพฤติปฏิบัติในฐานะเป็นพุทธมากกะมากกว่า มิฉะนั้นก็เป็นการกำหนดคุณสมบัติของผู้พระผู้จะสวดปริตร นัยหลังนี้เป็นไปได้มากเพราะแสดงหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ไว้ด้วย พิจารณาจากเนื้อหาของพระสูตร พระผู้จะสวดปริตรต้องประกอบด้วย

* ภาณวาร แปลตามตัวอักษรว่า “วาระที่สวด” หรือ “ตอนสวด” เข้าใจว่าในการสวดจะมีการหยุดพักเป็นช่วงๆ เกณฑ์ในการกำหนดว่าสวดแล้วเสร็จก็สูตรจึงจัดเป็น ๑ ภาณวาร น่าจะมีใช้จับเวลาระยะแรกคงแล้วแต่สะดวกในแต่ละโอกาส ผู้สวดสมัยหลังจดจำมาถือปฏิบัติตามพิธีสวดปริตร

ในลังกา โปรดดูรายละเอียดใน de Silva., pp.31 ff.

๑. แสดงศรัทธาต่อพระรัตนตรัย (พระสูตรที่ ๑)
๒. รักษาศีล ๑๐ ให้ครบถ้วน (พระสูตรที่ ๒)
๓. พิจารณากายคตาสติ ๓๒ ประการเพื่อให้ลายความยึดติด (พระสูตรที่ ๔)
๔. พิจารณาปัจจัย ๔ ให้ใช้สอยปัจจัยโดยมีสติยังคิด (ปัจจุเวกขณะพระสูตรที่ ๕)
๕. ควบคุมความประพฤติของตนอยู่ทุกเมื่อให้สมแก่เจตนารมณ์ที่เข้ามาบวช ว่าชีวิตของผู้บวชต้องอิงปัจจัย ๔ จากคฤหัสถ์ ต้องทำตนให้น่าเลื่อมใสโดยตรวจสอบศีลของท่านทุกเมื่อ ฯลฯ (พระสูตรที่ ๖)

ส่วนพระสูตรที่ ๓ คือสามเณรปัญหาซึ่งเป็นคำถามตอบเรื่องราวการบวชสามเณรก็น่าจะแสดงให้เห็นความสำคัญของผู้จะเข้ามาเป็นบรรพชิต พระสูตรที่ ๗-๙ คือมหามังคลสูตร รัตนสูตรและกรณีเมตตสูตร ดังกล่าวเรียกว่า “มหาปริตร” (มหาปริต) ใช้สวดในงานมงคลทุกงาน อย่างไรก็ตามก็ถืออรรถกถาที่ขนิภายกกล่าวว่าสามพระสูตรคือกรณีเมตตสูตร รัตนสูตรและธัชคสูตรคือพระสูตรหลัก^๕ แสดงว่าในระยะแรกทางลังกาคงนิยมสวด ธัชคสูตร อย่างที่ปรากฏในอรรถกถาที่ขนิภา ยก แต่สมัยหลังนำ มหามังคลสูตร เข้าแทน คงจะอาศัยความนิยม มิฉะนั้นก็คงจะเป็นเจตนาของพระสงฆ์ที่จะสวดแทรกหลักปฏิบัติเพื่อให้นำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันแท้จริง เพราะมหามังคลสูตร (อเสวนา จ พาลานํ ฯลฯ) นั้นจริง ๆ ก็คือหลักที่พึงปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั่นเอง

พระสูตรที่ ๙-๑๓ คือกรณีเมตตสูตร ชันธปริตร (อิหิราชสูตร) เมตตานิสังสสูตร มิตตานิสังสสูตรและโมรปริตร พระสูตรทั้ง ๕ นี้มีใจความสำคัญเหมือนกันคือมุ่งให้ปลูกกัลยาณมิตรจิตกรณีเมตตสูตรสอนให้แผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ทุกจำพวก ชันธปริตรสอนให้แผ่เมตตาแก่ผู้เป็นหลักโดยเฉพาะภิกษุที่อยู่ป่าเป็นวัตร มิตตานิสังสจะยกย่องความซื่อสัตย์ที่มิตรพึงมีต่อมิตร ส่วน โมรปริตร นั้นน่าจะสงสัยอยู่ว่าเหตุใดถึงถูกจัดอยู่ระหว่างนี้ น่าสังเกตว่าพระสูตรกลุ่มนี้ มุ่งให้แสดงความเป็นมิตรต่อสัตว์อื่น คำว่า “มิตตะ” (สันสกฤตเป็น มิตระ) นอกจากจะแปลว่าเพื่อน แล้วยังเป็นเทพพวกอาทิตย* (เทพมิตร) โมรปริตร (เนื้อความพระสูตรนี้มีว่าพญานกยูงบูชาพระอาทิตยแล้วปลอดภัย) ซึ่งจัดไว้ต่อจากมิตตานิสังสสูตร น่าจะมีความหมายว่าให้ซื่อสัตย์ต่อมิตร

พระสูตรที่ ๑๔-๑๕ คือจันทปริตรและสุริยปริตร ต้องการแสดงให้เห็นพุทธานุภาพ ซึ่งสามารถควบคุม ราวู คราวที่เกิดสุริยคราสและจันทรคราส ซิลวาสันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อที่ติดมา

* ในคัมภีร์พระเวท พระมิตร (เปอร์เซียหรืออิหร่านโบราณเรียก Mithra) เป็นเทพเจ้าประจำกลางวัน คู่กับพระวรุณซึ่งเป็นเทพเจ้ากลางคืน เป็นหนึ่งในกลุ่มเทพ อาทิตยะ หรือ โอรสของนางอติติ ดู de Silva., p.7. cf. John Dowson, *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion Geography History and Literature*, (London : Trubner & Co., 1879), p.209.

จากวัฒนธรรมของอินเดียเดิม สองพระสูตรนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าเหนือเทพเจ้าประจำธรรมชาติ

พระสูตรที่ ๑๖ คือธัคคสูตร พระสูตรนี้เล่าเรื่องการรบกันระหว่างเทพดาและอสูร เหล่าเทพดาผู้สีกหวาดกลัวต่ออสูรแต่ครั้งได้มองไปที่ธงของผู้นำคือท้าวสักกะ ท้าวปชาบดี ท้าววรุณและท้าวอีสานก็กลับได้กำลังใจสู้รบจนเอาชนะได้ พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าย้ำให้ภิกษุนี้ถึงพุทธคุณ ธรรมคุณและสังฆคุณยามที่เกิดความรู้สึกกลัวเมื่ออยู่ในป่าที่

พระสูตรที่ ๑๖ คือธัคคสูตร พระสูตรนี้เล่าเรื่องการรบกันระหว่างเทพดาและอสูร เหล่าเทพดาผู้สีกหวาดกลัวต่ออสูรแต่ครั้งได้มองไปที่ธงของผู้นำคือท้าวสักกะ ท้าวปชาบดี ท้าววรุณและท้าวอีสานก็กลับได้กำลังใจสู้รบจนเอาชนะได้พระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าย้ำให้ภิกษุนี้ถึงพุทธคุณ ธรรมคุณและสังฆคุณยามที่เกิดความรู้สึกกลัวเมื่ออยู่ในป่าที่

ภาณวารที่ ๒ พระสูตรตั้งแต่หมายเลข ๑๗-๒๑ คือ มหาภัสสปเถรโพชฌงค์, มหาจันทเถรโพชฌงค์, มหาจันทเถรโพชฌงค์, ศิริमानนทสูตรและอาฏานาฏิยสูตรพระสูตรทั้งหมดนี้เล่าเรื่องราวที่ภิกษุสามารถเอาชนะความเจ็บป่วยได้เมื่อได้ฟังและพิจารณาสัมโพชฌงค์ (แปลว่า “องค์เป็นธาตุตรัสรู้”) มีทั้งหมด ๗ ประการ คือสติ (ตั้งสติ), ธัมมวิจยะ (ใช้ปัญญาพิจารณาธรรม), วิริยะ (เพียรพิจารณาธรรม), ปีติ (อิ่มใจเมื่อได้เข้าใจธรรม), ปัสสัทธิ (ความสงบระงับความกระวนกระวายทั้งกายและจิตได้เมื่อเข้าใจธรรม), ปัสสัทธิ (ความสงบระงับความกระวนกระวายทั้งกายและจิตได้เมื่อเข้าใจธรรม), สมานิ (ใจตั้งมั่น), อุเบกขา (ความที่จิตเป็นกลาง) ธรรมเหล่านี้คือหลักปฏิบัติเพื่อตรัสรู้

ภาณวารที่ ๓ และ ๔ พระสูตรที่ ๒๒ คือ อาฏานาฏิยสูตร พระสูตรนี้เล่าเรื่องท้าวจตุโลกบาล (ท้าวธตรัฐ, วิรุฬหก, วิรูปักข์และท้าวกุเวร) เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลให้ทรงทราบว่ามียักษ์ซึ่งทรงมหิทธิฤทธิ์หลายตนไม่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและสงฆ์สาวก ยักษ์เหล่านี้อาจทำอันตรายแก่ภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาได้ ดังนั้น เพื่อความปลอดภัยของสาวกเหล่านั้นขอให้พระองค์เนะสาวกเหล่านั้นได้สวด อาฏานาฏิยสูตร ไว้ป้องกันตัว

ตอนต้นพระสูตรจนถึงตอนที่ท้าวจตุโลกบาลขอให้สาวกพระพุทธเจ้าสวดนั้นจัดเป็นภาณวารที่ ๓ (ของไทยเรียกว่า “ภาณยักษ์”) ส่วนครึ่งหลัง เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องที่ท้าวจตุโลกบาลเข้าเฝ้าให้ภิกษุทั้งหลายฟังพร้อมถ่ายทอดพระสูตรให้ภิกษุทั้งหลายไว้ป้องกันตัวจัดเป็นภาณวารที่ ๔ (ของไทยเรียกว่า “ภาณธรรม”)

พระสูตรที่ ๒๓-๒๙ เป็นสูตรเบ็ดเตล็ด ลังกาแทรกเข้ามาใหม่เพื่อใช้ในพิธีสวด **ยุคปิริต** โดยเฉพาะ ในจำนวนพระสูตรเบ็ดเตล็ดเหล่านี้ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและมหาสมยสูตรนิยมใช้สวดมากกว่าสูตรอื่นทั้งหมด ตั้งแต่หมายเลขที่ ๑-๒๑ ลังกาเรียกว่าเสตปิริต (Set Pirit) หรืออีกนัยว่าสันต์ปิริต (Sant Paritta) พระสูตรหมายเลข ๒๓-๒๙ เรียกว่า “สูตรเทศนา” แปลว่าส่วนพระสูตรที่ ๒๒ หรืออาฏานาฏิยสูตรเรียกว่า “หมารเทศนา” (เทศนาที่ใช้สรุป)

แนวคิดที่ว่าด้วยพระปริตรในคัมภีร์ของเถรวาท

เรื่องราวพระปริตรมีมาในพระไตรปิฎก ในวินัยปิฎก จุลวรรค^๖ และ อังคุตตรนิกาย^๗ มีเรื่องเล่าว่าภิกษุฆมนภาพเพราะถูกงูกัด เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบได้ตรัสว่าเหตุการณ์เช่นนั้นจะไม่เกิดหากภิกษุอยู่ด้วยเมตตาพรหมวิหารคือแผ่เมตตาไปยังงูเหล่านั้น แล้วพระองค์ก็ทรงสอนให้ภิกษุแผ่เมตตาในทุกถิ่นที่อาศัยพร้อมกันนั้น ก็ทรงระบุถึงอานิสงส์ที่จะพึงได้จากการเมตตาในเมตตานิสังสสูตร พระสูตรที่ใช้สำหรับแผ่เมตตาเพื่อเป็นสวัสดิ์มงคลแก่ตนเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบันคือกรณีเมตตสูตร

ในภิกษุณีปาจิตติยมีพุทธบัญญัติว่า ห้ามมิให้ภิกษุณีใช้เครื่องประดับอันวิจิตรอันใดในวันพระปริตรซึ่งทรงมีพระพุทธานุญาตให้สวดได้ ดังความว่า

“อนาปัตติ คุตตตถาย ปริตต ปริยาปุณาติ. อนาปัตติ คุตตตถาย ปริตต วาเจติไม่เป็นอาบัติ ถ้าจะเรียนปริตรไว้ป้องกันตัว ไม่เป็นอาบัติถ้าจะสวดปริตรป้องกันตัว”^๘

ปริตรในที่นี้มุ่งเอาพุทธมนต์ที่ใช้สวดเพื่อให้ปลอดภัยจากยักษ์และงู เป็นต้นพระอรหันตศาสดาจารย์ขยายความว่า

“ปริตตุนติ ยกขปริตตนาคมณฑลลทิกาทุ สพุพมปิ วฎฎติ” แปลว่า “ศัพท์ว่าปริตรในที่นี้ครอบคลุมเอาบทสวดป้องกันยักษ์และป้องกันงูเป็นต้น ควรทั้งนั้น”^๙

ในอภิญญาวิสุทธิของทีฆนิกาย ยังมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุเล่าเรียนพระปริตรไว้ป้องกันภัยดังความที่ตรัสได้ว่า

“อุคคณฺหต ภิกฺขเว อภิญญาญี รกฺขี, ปริยาปุณาถ ภิกฺขเว อภิญญาญี, รกฺขี, ธาเรถ ภิกฺขเว อภิญญาญี รกฺขี อตุลสํหิหา ภิกฺขเว อภิญญาญี รกฺขา ภิกฺขุณฺโณภิกฺขุณฺโณ อูปาสกานํ อูปาสิกานํ คุตติยา รกฺขาย อวิหีสาย ผาสุวิหารรายาติ”^{๑๐}

แปลว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงศึกษาเล่าเรียนคาถาป้องกันตัวที่เรียนว่า อภิญญาวิสุทธิะ จงทรงไว้ซึ่งคาถาป้องกันตัวที่ชื่อว่าอภิญญาวิสุทธิะ คาถาอื่นชื่อว่าอภิญญาวิสุทธิะ ประกอบด้วยประโยชน์เป็นไปเพื่อคุ้มครอง รักษา เพื่อไม่เบียดเบียนและเพื่อการอยู่ผาสุกแห่งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย”

ข้อมูลเหล่านี้แสดงว่าการสวดปริตรเป็นพุทธานุญาต คงจะเพราะเป็นพุทธานุญาตนี้เอง ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทจึงมีพัฒนาเป็นรูปพิธีกรรมอย่างแพร่หลาย ปัญหาก็คือพระปริตรมีที่มาอย่างไร ประเด็นนี้เป็นประเด็นใหญ่ ขอจำแนกออกเป็น ๒ ข้อกว้างๆ ดังนี้

๑. ปรีตรก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล

การพึ่งคาถาอาคมมีมานานแล้วในสังคมมนุษย์ คงเพราะความรู้สึกกลัวๆ ของมนุษย์ยังกลัวอำนาจซึ่งอยู่เหนือเหตุผล ปรากฏการณ์ต่างๆ บนโลกเช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ฯลฯ ล้วนแต่มีส่วนทำให้มนุษย์กลัวว่าเกิดขึ้นตามความประสงค์ของผู้มีอำนาจที่ไม่มีตัวตนนั้น ซึ่งต่อมามนุษย์ยกย่องให้เป็นเทพเจ้า มนุษย์ได้เรียนรู้ประสบการณ์จากชีวิตของมนุษย์เองว่าวิธีที่มีให้ผู้มีอำนาจทำร้ายก็คือการยอมตนเป็นทาสแล้วอ่อนน้อมประจบสอพลอ เพื่อให้ปลอดภัยยามที่เผชิญอุปสรรคต่างๆ ทำให้มนุษย์คิดรูปแบบพิธีกรรมเพื่อสะเดาะเคราะห์ ด้วยคำที่อ่อนน้อมก็อาจมีเป็นแบบแผนหรือมีการผูกความเป็นประโยชน์ในรูปคาถา (หรือบทมนตร์) เพื่อหวังว่าจะให้เกิดอิทธิฤทธิ์ต่างๆ การใช้คาถาอาคมหรือบทมนตร์ต่างๆ ครั้งแรกเข้าใจว่าน่าจะแพร่หลายในหมู่พ่อมดหมอผีผู้ทำพิธีกรรม

การใช้คาถาอาคมหรือบทมนตร์ในลักษณะเดียวกับปรีตร มีแพร่หลายในหมู่ชาวอินเดียอยู่ก่อนหน้าพุทธกาลแล้ว ในกามนีตชาดก^{๑๑} มีใจความระบุว่าถ้าถูกอมมนุษย์เข้าสิง มีวิธีการแก้ ๓ วิธีคือ **พลกรรม** (บูชาญญ), **ปรีตกรรม** (การทำปรีตร) และ **โฆษ** (ยา) (ภูตเวชชา ภูตยูกุชาที่หิ อมณฺสุเสหิ.....คหิตฺตฺสพลกมฺมปรีตฺตกรรมโฆษปริภาวิตาหิ ติกิจฺจํ กโรนฺติ)

ในมิลินทปัญหา^{๑๒} พระยามิลินท์ไม่ทรงเชื่อว่าพระปรีตรจะมีอำนาจช่วยเหลือผู้รอดได้ พระนาคเสนถวามพระพรว่า

สุตฺตฺพุทฺธิ ปน มหาราช ทานโร ภริยํ ปรีรฺกฺขนฺโต สมฺมุเค ปกฺขิปิตฺวาคิลิตฺวา กุจฺฉินา ปรีหคฺติฯ อถ วิชฺชาธโร ตสฺส ทานวสุสฺส มุเชน ปวีสิตฺวา ตาย สทฺธิ รมติ ยทา โส อญฺญาสิ อถ สมฺมุคฺคํ วมิตฺวา วิรวี วิวริเต สหสมฺมุเค วิวณฺเฐวิชฺชาธโร ยถากามํ ปกฺกมิตฺติ?

แปลว่า “ดูกรรมหาบปรีตร พระองค์เคยสดับมาบ้างหรือไม่ว่า ยังมีทานพอสุรตนหนึ่งรักษาภริยาของตนอย่างเข้มงวดในผอบ จนถึงกลิ่นผอบนั้นเข้าในท้องของตน ลำดับนั้น มีวิชาชาธรตนหนึ่งเข้าไปในปากของทานพอสุรแล้วอภิมรณกับภริยาของอสุร ครั้นเมื่ออสุรรู้เข้าคายผอบออกมา วิชาชาธรตนนั้นก็หนีไปได้ตามที่ใจปรารถนาทันทีที่ผอบเปิดออกมรณนั่นเอง มหาบปรีตรเคยได้ยินหรือไม่?”

พระยามิลินท์ตอบว่า

“อาม ภานฺต สฺยุยติ อพฺภุคฺคโต โส สทฺโท สเทเว มนฺสุสฺสโลเก” แปลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรายังทราบมาบ้าง เรื่องราวนี้เลื่องลือไปทั้งมนุษยโลกกับทั้งเทวโลกทีเดียว”

พระนาคเสนทูลต่อไปว่า

“นनु โส มหาราช วิชฺชาธโร ปริตฺตพเลน คหณา มุจฺจตีติ?” แปลว่า “ดูกรรมหาบพิตรนี้ มีใช้ว่าวิชาธรตนนั้นเห็นการถูกจับกุมด้วยอำนาจแห่งปริตรดอกหรือ?”

พระนาคเสนทูลต่อไปว่า

“อาม ภนฺเตติ” แปลว่า “พระคุณเจ้าพุดุ๊ก”

พระนาคเสนทูลต่อไปว่า

“เตนฺหิ มหาราช อตฺถิ ปริตฺตพลานิ สุตฺติ ปน ตยา มหาราช อปโร วิชฺชาธโร พวารณสีรญฺญ โย อุนฺเตปุเร มหาสิยา สทฺธิ สมฺปทฺฏฺฐโฐ โส คหณฺปตฺโต สมานิ ขณฺน อทฺสุสนฺ คโต มนฺต พเลนาคิ” แปลว่า “ดูกรรมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้น อำนาจแห่งปริตรย่อมมีอยู่ที่พระองค์เคยได้ยิน หรือไม่มีวิชาธรอีกตนหนึ่งลักลอบเป็นชู้กับมเหสีของพระเจ้าพาราณสีถึงวังใน พอถูกจับก็หายตัวรอดไปได้ด้วยกำลังแห่งมนตร์?”

พระยามิลินท์ตอบว่า

“อาม ภนฺเต โสปี สุขฺยติ” แปลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญแม้เรื่องราวนั้นก็เคยได้ยินเหมือนกัน”

พระนาคเสนทูลต่อว่า

“นनु มหาราชโสปี วิชฺชาธโร ปริตฺตพเลน คหณา มุจฺจตีติ” แปลว่า “ดูกรรมหาบพิตร วิชาธรตนนั้นมิใช่รอดจากการถูกจับด้วยกำลังแห่งปริตรดอกหรือ?”

พระยามิลินท์ยอมรับว่า

“อาม ภนฺเตติ” แปลว่า “ถูกของพระคุณเจ้า”

ความในกามนีตชาดกและมิลินทปัญหาทั้งสองนี้ไม่มีร่องรอยอะไรที่แสดงว่าปริตรในที่นี้คือพระปริตรที่ใช้ในพระพุทธศาสนา ปริตรหรือการทำปริตรในที่นี้หมายถึงการใช้คาถาอาคมหรือสวดบทมนตร์ เพื่อให้ผู้สวดปลอดภัยจากอุบัติเหตุร้ายต่างๆ แม้ผู้สวดปริตรจะทำผิดทำนองคลองธรรม (เช่นลักลอบเป็นชู้) ก็ตาม

ข้อน่าสังเกตคือความที่อ่อนแรกใช้ “มนตพเลน” (ด้วยกำลังแห่งมนตร์) ความที่อ่อนที่สองใช้ “ปริตฺตพเลน” (ด้วยกำลังแห่งปริตร) ข้อนี้แสดงให้เห็นชัดว่า คำว่า “ปริตร” และ “มนตร์” ในที่นี้ใช้ในความหมายเดียวกัน กล่าวโดยสรุปศัพท์ว่า “ปริตร” ก็คือ “บทมนตร์” หรือ “คาถาอาคม”

ซึ่งใช้สวดเพื่อสวดตั้งมงคลแก่ตนหรือบิดเป่าอุปัชฌ์วันตรายต่างๆ ไม่จำเป็นต้องเป็น “พุทธมนต์” หรือ “พุทธปริตร”

ข้อมูลอีกอย่างหนึ่งก็คือโมรชาดก (โมรปริตร) หรืออีกชื่อว่า **พรหมมนต์**) ซึ่งเป็นหนึ่งในปริตรที่ชาวพุทธนิยมสวดเพื่อสวดตั้งมงคลมีเนื้อหาบูชาพระอาทิตย์ ความตอนหนึ่งว่า

“อุเทตยญจกขุมา เอกราชา หริสุสวณฺโณ ปฐฺวิบุปภาโส

ตํ ตํ นมสฺสสามิ หริสุสวณฺณํ ปฐฺวิบุปภาสํ

พระอาทิตย์เป็นดวงตาของชาวโลก เป็นพระราชาผู้เอก

มีสีเพียงดั่งทอง ยังพื้นปฐพีให้สว่าง อุทัยขึ้นมา

ข้าเจ้าขอนอบน้อมพระอาทิตย์นั้น”

การบูชาพระอาทิตย์นั้นเป็นความเชื่อที่มีในสังคมอารยันมาช้านาน เปอร์เซียมีศาสนาโซโรอัสเตอร์ซึ่งนับถือพระอาทิตย์ ในคัมภีร์ฤคเวท เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์หลายองค์ได้รับการยกย่องอย่างแพร่หลายเช่น เทพอาทิตย์ะ เทพสุริยะะ เทพสวาวิตฤ เทพอารยัน เทพมิตระ พระอัคนี ฯลฯ”

ข้อมูลอันสำคัญอีกประการก็คือคัมภีร์อถรรพเวทของพราหมณ์ ในวรรณคดีอินเดียเท่าที่มีหลักฐานว่าเก่าแก่ที่สุดคือวรรณคดีพระเวท วรรณคดีพระเวทมี ๔ หมวดเรียกว่า **ศรุตี** ได้แก่ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท และอถรรพเวท ในจำนวนนี้คัมภีร์ฤคเวทรวบรวมขึ้นเป็นครั้งแรกสุด ส่วนอถรรพเวทรวบรวมขึ้นครั้งหลังสุด คัมภีร์อถรรพเวทประกอบด้วย ๗๓๑ บทสวด บทสวดทั้งหมดในอถรรพเวทนี้แต่งเป็นคาถาได้ประมาณ ๖๐๐ คาถา คาถาทั้งหมดนี้ มีทั้งส่วนที่ดึงมาแต่ฤคเวทบ้าง แต่งใหม่บ้าง นักวิชาการหลายท่านเห็นว่าแม้ฤคเวทจะได้รับการบันทึกก่อนอถรรพเวท แต่ก็มิได้แปลว่าเนื้อหาในอถรรพเวทจะมีมาทีหลัง

เอ็ดเวิร์ด วอชเบิร์น ฮอบกินส์ (Edward Washburn Hopkins)^{๑๔} แสดงความเห็นว่าเป็นที่จริงแล้วการใช้คาถาอาคมหรือเวทมนตร์ต่างๆ ดังปรากฏในอถรรพเวทนั้นมีมานานแล้ว ทว่าฤคเวทผู้แต่งฤคเวทไม่นำไปประมวลลงในหมวดฤคเวท ที.ดับบลิว.ริส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids) เห็นว่าการใช้คาถาอาคมหรือเวทมนตร์ต่างๆ มีก่อนสมัยพุทธกาล กรณีที่พระไตรปิฎกเอ่ยถึงจำเพาะแต่ไตรเพทหรือสามพระเวทแรก เพราะพราหมณ์เพียงเห็นความสำคัญของอถรรพเวท หันมายอมรับเข้าเป็นหนึ่งในหมวดพระเวท หลังจากที่คาถาอาคมหรือเวทมนตร์ต่างๆ แพร่หลายในหมู่ผู้คนทั่วไปแล้ว^{๑๕}

^{๑๓} การขอให้อาทิตย์เทพหรือสุริยเทพคุ้มครองในคาถาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นชัดว่าพระพุทธรูปศาสนาได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์

คำว่า “อถรรพเวท” เป็นคำสันสกฤต แยกศัพท์เป็น อถรว + เวท แปลว่า “ความรู้ในเรื่องสูตรที่ใช้เป็นเวทมนตร์” (Knowledge of magic formulas) คำว่า อถรวนุ ตรงกับภาษาของชาวเปอร์เซียในคัมภีร์เวสตะว่า “อาถรวัน” (Āthravan) ซึ่งสร้างศัพท์มาจาก ātar หรือ āthar ตรงกับภาษาพระเวทว่า athar (อถรุ) แปลเหมือนกันว่า “ไฟ” (fire) คำว่า “อถรวนุ” จึงหมายถึง “นักบวชผู้ทำหน้าที่บูชาไฟ” (Fire people, Fire-priest, Fire-worshippers)^{๑๖} วินเทอร์นิทซ์สันนิษฐานว่าคำว่า “อถรวนุ” น่าจะเป็นศัพท์ใช้เรียก “นักบวช” ของอารยันแต่เดิมด้วยคำนี้มีปรากฏมีใช้ทั้งในคัมภีร์พระเวทและในคัมภีร์เวสตะของเปอร์เซีย ฮา.อา.โรเซอ (H.A.Rose) นักภาคทวีตยาชาวเยอรมันสันนิษฐานว่ารูปแบบนักบวชพราหมณ์น่าจะพัฒนามาแต่พอมดมอผีซึ่งมีแพร่หลายมาก่อน^{๑๗}

คำว่า “อถรรพเวท” นี้เดิมมีชื่อเต็มว่า “อถรวำคิรฺสสุ”^{๑๘} แยกศัพท์เป็นอถรว+อจุคิรฺสสุ ศัพท์ว่า “อจุคิรฺสสุ” มีความหมายคู่เดียวกับ อถรวนุ หมายถึง “คณะนักบวชผู้ทำหน้าที่บูชาไฟ” ต่อมาก็กลายเป็น (สูตรที่ใช้ท่องจำเป็น) อาคมขลัง” คู่เดียวกับ อถรวนุ อย่างไรก็ตามวินเทอร์นิทซ์กล่าวว่า สองคำนี้มีความหมายต่างกันอยู่ อถรวนุ อย่างไรก็ตามวินเทอร์นิทซ์กล่าวว่า สองคำนี้มีความหมายต่างกันอยู่ อถรว มุ่งถึงบทมนตร์ขลังซึ่งก่อให้เกิดความร่วมมือเป็นสุขขณะที่ อจุคิรฺสสุ เป็นมนต์ดำ (Black Magic) ใช้ต่อสู้กับศัตรูภายนอกบ้าง ภูตผีหรือหมอผีชั่วร้ายพวกอื่นบ้าง ฉะนั้นนามว่า “อถรวำคิรฺสสุ” ซึ่งเป็นชื่อเดิมของอถรรพเวทจึงหมายรวมเอาบทมนตร์หรือคาถาอาคมสองประเภทประเภทแรก คือบทมนตร์ที่ใช้สวดเพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง (หรืออีกนัยว่าเป็นบทมนตร์สำหรับปลุกเมตตามหานิยม) ประเภทที่ ๒ เป็นบทสวดใช้สวดป้องกันตัวยามที่เผชิญศัตรูหรือขจัดสิ่งชั่วร้าย โดยเฉพาะต่อ มานิยมเรียกสั้นๆ เฉพาะคำแรกว่า **อถรวเวทส์หิตา** [อีกนัยว่า **อถรวเวท**

(อถรรพเวท)]

พิจารณาจากจุดมุ่งหมายของการสวดบทมนตร์แล้ว กล่าวได้ว่าความคิดในการนำการสวดพระปริตรและบทมนตร์ในอถรรพเวทมาใช้มีข้อเหมือนกัน ความแตกต่างอยู่ที่ “เนื้อหา” ของบทสวดหรือเจตนาของผู้สวดเป็นสำคัญ ยกตัวอย่างบทมนตร์ในอถรรพเวทและปริตรในพระพุทธศาสนา ดังนี้

* ในที่นี้ใช้ “มนตร์” ตามอย่างสันสกฤต

ก. บทมนตร์ป้องกันงู

บทมนตร์บทหนึ่งในอถรรพเวทกล่าวไว้ว่า

mā no devā ahirvadhīsatokāntśahapūrusān samyatam na visparadvyātta
na sam yamannamo devajanebhyah || namo' stvasitāya namastiraścirājaye |
svajāya babhrave namo namo devajanebhyah | sam te hanmi datā datah samu
te hanvā hanū || sam te jihvayā jihvām samvāsnaḥ āsyam ||^{๑๔}

ข้าแต่เทพเจ้าทั้งหลาย ขออย่าให้งูได้ฆ่าเรากับทั้งลูกๆ
และบริวารของเราขอให้ปากงูที่ปิดไว้อย่าได้เปิด และที่เปิดไว้แล้ว
อย่าได้หุบลงได้ ขอความนอบน้อมจงมีแด่หมู่เทพเจ้า
ขอความนอบน้อมจงมีแด่งูสีดำ ขอความนอบน้อมจงมีแด่งูที่ขดอยู่*
ขอความนอบน้อมจงมีแด่งูสีเทา ขอความนอบน้อมจงมีแด่หมู่เทพเจ้า
เราได้ทำร้ายเขี้ยว (ด้านล่าง) ของเจ้ากับเขี้ยว (ด้านบน)
เราเอาขากรรไกรของเจ้าทำร้ายขากรรไกรของเจ้า
เอาลิ้นเจ้าทำร้ายลิ้นเจ้าและปากของเจ้ากับปากของเจ้า
เทียบกับพุทธปริตรตามคติทางพระพุทธศาสนา
ยกตัวอย่าง ขันธปริตร (อิหฺรชฺสูตฺร) ว่า

วิรูปุกเขหิ เม เมตฺตํ	เมตฺตํ เอรापเถหิ เม
ฉพฺยาปฺตุเตหิ เม เมตฺตํ	เมตฺตํ กณฺหาโคตฺตมเกหิ จ
อปาทเกหิ เม เมตฺตํ	เมตฺตํ ทีปาทเกหิ เม
จตุปฺปเทหิ เม เมตฺตํ	เมตฺตํ พหุปฺปเทหิ เม
มา มํ อปาทโก หีลฺลิตฺติ	มา มํ หีลฺลิตฺติ ทีปาทกฺ
มา มํ จตุปฺปโท หีลฺลิตฺติ	มา มํ หีลฺลิตฺติ พหุปฺปโท
สพฺเพ ภทฺธานิ ปสฺสนฺตุ	มา กิณฺจึ ปาปมาคฺมา
อปฺปมาโน พุทฺโธ อปฺปมาโน ฐมฺโม อปฺปมาโน สงฺฆุ ปมาณวฺนฺตานิ	

* คำว่า นมสฺติรศฺจุรชฺชเย นี วิทนี (Atharvaveda Samhita, vol. I : 323) แปลว่า homage to the cross-lined ส่วนบลูฟิลด์(Bloomfield., p.152) แปลว่า homage to the one that is striped across สันนิษฐานว่าความหมายคงมุ่งถึง “สัตว์ที่ตัวมีลายตามขวาง” ซึ่งคงมุ่งถึงงูทั่วไป (?)

สิริสพานิ อหิ วิจฺฉิกา สตปที อุณฺณนาภา สรพฺมุสิกกา. กตา เม รุกฺขา กตา เม
 ปริตฺตา ปฏิกฺกนฺตุ ภูตานิ โสหํ นโม ภควโต นโม สตุตฺตฺนํ สฺมมาสมฺพุทฺธานํฯ
 “ขอให้เราได้เป็นมิตรกับพวกพญาสุกฺลวิรูปกษัตริย์ทั้งหลาย
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับพวกพญาสุกฺลเอราภ
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับพวกพญาสุกฺลฉฺพยาบุตร
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับพวกพญาสุกฺลกัณหาโคตม
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับสัตว์จำพวกที่ไม่มีเท้า (สัตว์เลื้อยคลาน) ต่างๆ
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับสัตว์จำพวกทวิบาท
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับสัตว์จำพวกจตุบาท
 ขอให้เราได้เป็นมิตรกับสัตว์จำพวกพหุบาท
 ขอให้สัตว์จำพวกที่ไม่มีเท้า (เลื้อยคลาน) อย่าได้เบียดเบียนเรา
 ขอให้สัตว์จำพวกทวิบาทอย่าได้เบียดเบียนเรา
 ขอให้สัตว์จำพวกจตุบาทอย่าได้เบียดเบียนเรา
 ขอให้สัตว์จำพวกพหุบาทอย่าได้เบียดเบียนเรา
 ขอสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลายที่มี-เป็นมาทั้งหมด
 จงพบเห็นแห่งสิ่งอื่น ๆ ทุกถ้วนหน้า
 ขออย่าให้โทษลามกต่างๆ อย่าได้ตกถึงสัตว์เหล่านั้น
 พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ทรงคุณนั้บประมาณมิได้
 แต่สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลายไม่ว่าฝูง แมลงปอง ตะเข็บ ตะขาบ
 แมลงมุม ตั๊กแก หนูเหล่านี้นั้บประมาณได้ เราได้ทำ “รักษา” แล้ว
 เราได้ทำ “ปริตร” แล้วขอให้หมู่สัตว์ทั้งหลายจงหลีกไปเสีย
 เรานั้นกระทำการนอบน้อมต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่”

ข. บทมนตร์หรือคาถาอาคมสำหรับไล่ภูตผีปีศาจ

ในคัมภีร์อถรรพเวท มีอยู่หลายบท ขอยกตัวอย่าง เช่น

antardāve juhutē sveśadyājītudhānaksayanam ghrtena I
 āādraksāmsi prati daha tvamagne na no grhānāmupa titapāsi II
 rudro vo grīvā aśaraitpiśācāh prstirvo' pi śmātu yātudhānāh I
 vīrubdo vīśvatovīryā yamena samajigamat II
 abhayam mitrāvarunāvihāstu no' rcipātrino nudatam pratīcah I

mā jñāīram mā prathīam vidanta mitho
vinnānā upa yantu mrtyum II^{๒๐}

พวกท่านเอาเนยบูชากลางเปลวไฟเพื่อให้ทำลายเหล่าภูตผีปีศาจ
ข้าแต่เทพอัคนี ขอท่านแผดเผาพวกรักษา (รากษส) แต่ที่ไกล
แต่อย่าได้ให้บ้านเรือนของพวกเราถูกไหม้ไปด้วย
พระรุทรได้ทำลายคอกของท่านแล้ว ปีศาจทั้งหลาย
โอ ภูตผีปีศาจ (ยาคูธาน) ทั้งหลาย
ขอให้พระรุทรได้ทำลายซี่โครงของท่านด้วย ต้นไม้ซึ่งมีพลังแห่งจักรวาล
(มีพลังอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง) ได้มาตัวท่านไปหาพระยม (ฆ่าให้ตาย) แล้ว
ข้าแต่พระมิตรและพระวรุณ ขอให้พวกเราซึ่งอยู่ที่พื้นอันตราย
ขอให้ท่านทั้งสองขับไลปีศาจผู้เป็นนักสังหารด้วยเปลวไฟของท่าน
ขอย่าให้ภูตผีปีศาจเหล่านั้นอย่าได้มีผู้รู้ (ช่วยเหลือ)
และผู้สนับสนุนแต่จงให้พวกพัวกันเองจนตาย”

idam haviryātudhānān nadi phenamivā vahat I
ya idam stri punānakariha sa stuvatām janah II
ayam stuvāna āgamadimam sma prati haryata I
brhaspate vaśe labdhavāgniṣomā vi vidhyatam II
yātudhanasya somapa jahi prajām nayasva ca I
ni stuvānasya pātay paramaksyutāvaram II
yatraisāmagne janimāni vettha guhā satāmattrinām jātavedah I
tāmstvam brahmanā vāvrdhāno jahe'sām śatatarhamagne II^{๒๑}

“ขอให้การบูชาผู้นำเหล่าภูตผีปีศาจมาที่นี่
คู่เคียงกับที่แม่น้ำพัตมา เอาฟองน้ำมาด้วย
ไม่ว่าชายหรือหญิงซึ่งใช้คาถาอาคม (ที่มีผลร้ายต่อเรา) นี้
ขอให้ผู้นั้นจงพูดออกมา (แสดงตัว) ผู้พูดออกมาแล้วจงมายังที่นี่
ข้าแต่เทพพฤษบัติ จงกระตือรือร้นต้อนรับเขา
ขอท่านจงควบคุมผู้นั้นไว้ในอำนาจ
ข้าแต่เทพอัคนีและโสม ขอให้ท่านทั้งสองจงทำให้เหล่ากษัตริย์
ข้าแต่ท่านผู้ดื่มน้ำโสม (หมายถึงพระอินทร์) ขอให้ท่านจงสังหาร

ลูกหลายของเหล่าภูตผีปีศาจเหล่านั้นและทำให้พวกเขาเหล่านั้นเป็นทาส
 จงควัก (นิส + √ ปต) นัยน์ตาทั้งสองข้าง* ของคนเถื่อนนั้นเสีย
 ข้าแต่เทพอัคนี ไม่ว่าท่านจะรู้เห็นว่าภูตผีปีศาจเหล่านั้นอุบัติขึ้นที่ไหน
 หรืออยู่ในที่ลับตาไหนก็ตาม ข้าแต่ชาติเวท (พระอัคนี)
 ขอให้ท่านโปรดสังหารพวกเขาโดยที่พวกเขาจะคอยทำพิธีบูชา (พาหมัน)
 ถึงท่านมากขึ้น ข้าแต่เทพอัคนี ขอท่านจงสังหารเขาเป็นร้อยเท่า”

พระปริตร ซึ่งชาวพุทธนิกายเถรวาทเชื่อว่าใช้สวดป้องกันภูตผีได้และมีการ
 กล่าวถึงมากที่สุดได้แก่กรณียเมตตสูตรและธัชคคสูตร ในที่นี้ขอคัดลอกมาดังนี้

กรณียเมตตสูตร

สุชีโน วา เขมิโน โหนตุ	สพเพ สตุตา ภวนตุ สุชิตตุตา
เย เกจิ ปาณภูตตติ	ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา
ทีฆา วาเย มหนุตตา วา	มชฺฉิมา รสุสกา อนุกถฺถา
ทิวฐา วา เย จ อทิวฐา	เย จ พุเร วสนฺติ อวิพฺเว
ภูตา วา สมฺภเวสี วา	สพเพ สตุตา ภวนตุ สุชิตตุตา
น ปโร ปรี นิภพฺเพถ	นาติมญฺญเอถ กตฺถจि นํ กิณฺจ
พฺยาโรสนา ปฏฺิษสญฺญา	นาถฺญมญฺญสุส ทฺกขมิจฺเจยฺย
มาตา ยถา นิยํ ปฺตฺตํ	อายุสา เอกปฺตฺตมฺนฺรฺกฺเข
เอวมฺปี สพฺพภูเตสุ	มานสมฺภาวเย อปริมาณํ
คฺุฑฺธํ อโห จ ติริยญฺจ	อสมฺพารํ อเวรํ อสปฺตฺตํ
ติฐฺฐญฺจจํ นิสฺสินฺโน วา	สยาโน วา ยาวตฺสุส วิคตมิทฺุโร
เอตํ สตี อธิฐฺฐญฺเย	พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อธิมาหฺุ
ขอสัตว์ทั้งปวงจงอยู่เป็นสุข มีความเกษม มีตนอยู่เป็นสุข	
สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ ยังมีตัวตน (ความสะดุ้ง)	
หรือไม่มีตัวตน ทั้งหมดโดยไม่เหลือ จะมีร่างกายยาวหรือใหญ่	

* วิทนี (Atharveda Samhitā. Vol. I: 8) แปลว่า “นัยน์ตาทั้งสองข้างบนข้างล่าง” ส่วนบลูมฟิลด์ (Bloomfield., p.65) แปลว่า “นัยน์ตาทั้งไกลและใกล้” ในที่นี้สักแต่แปลเอาความง่าย ๆ

ปานกลาง เตี้ยหรือยอมน หรืออ้วนท้วนสมบูรณ์
 เราเคยเห็นหรือไม่เคยเห็นก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม
 ที่เป็น “ภุต” หรือ “สัมภเวสี” ก็ตาม ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งปวง
 จงมีตนถึงความสุข อย่าได้ข่มเหงกัน อย่าได้ดูหมิ่นดูแคลนกัน
 มิว่าในที่ไหน ๆ ไม่ควรอยากให้อีกฝ่ายประสบทุกข์
 เพราะอาศัยความโกรธหรือผูกโกรธนั้นไว้
 มารดาถนอมลูกคนเดียวซึ่งเกิดแต่ตนจนยอมสละได้แม้ชีวิตฉันใด
 บุคคลพึงเจริญเมตตาในใจไปยังสัตว์ไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง
 ดุจดียวกันฉันนั้น บุคคลพึงเจริญเมตตาไม่มีประมาณในใจ
 ต่อสัตว์ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องเฉียง ทำใจมิให้คับแคบ ไม่มีเวร
 ไม่มีศัตรู ผู้เจริญเมตตานั้นมีว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด
 มีว่ายืน เดิน นั่งหรือนอนอนตราบใดที่ยังไม่รู้สี่กวาง
 ก็พึงตั้งสติ (กอบปรด้วยเมตตา) เพียงนั้น”

ธัคคสูตร

อรุญญะ รุกขมุเล วา	สุภญาคาเว รุกขโว
อนุสุสเรถ สมุพฺพุทฺธิ	ภยํ ตุมฺหาก โน สียา
โน เจ พุทฺธิ สเรยฺยาถ	โลกเชฏฺฐํ นราสภํ
อถ ฐมฺมํ สเรยฺยาถ	นียฺยานิกํ สุเทสิตํ
โน เจ ฐมฺมํ สเรยฺยาถ	นียฺยานิกํ สุเทสิตํ
อถ สงฺฆํ สเรยฺยาถ	ปฺปญฺญุเขตฺตํ อนฺุตฺตรํ
เอวมฺพฺพุทฺธ สรณฺตานิ	ฐมฺมํ สงฺฆมฺนุจ รุกฺขโว
ภยํ วา ฉมฺภิตฺตํ วา	โลมฺหํโส น เหสุสตีติฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายอยู่ในป่าหรือในรุกขมูลหรือในเรือนว่าง
 พึงระลึกถึงพระสัมพุทธแล้วภยจะไม่มีแก่เธอทั้งหลาย
 ถ้าท่านทั้งหลายไม่พึงระลึกถึงพระพุทฺธซึ่งเป็นใหญ่กว่าใครในโลก
 ประเสริฐกว่านรชนคนใด ก็ขอให้ระลึกถึงพระธรรม
 ซึ่งเป็นเครื่องนำออก (จากทุกข์) อันเราแสดงไว้ดีแล้ว
 ถ้าไม่ระลึกถึงพระธรรมซึ่งเป็นเครื่องนำออก (จากทุกข์)
 อันเราแสดงไว้ดีแล้ว ก็ขอให้ระลึกถึงพระสงฆ์

ซึ่งเป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายมาระลึกถึงพระพุทธรูป
 พระธรรมและพระสงฆ์ดังนี้แล้ว ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง
 อាកารขนพองสยองเกล้าก็จักไม่มีแล ฯ

ค. บทมนตร์ที่ทำให้อายุยืน

ในอถรรพเวทมีอยู่หลายบทมนตร์ที่ใช้สวดเพื่อให้อายุยืน (เช่นใน AV.2.28; AV.3.11; AV.4.9; AV.5.30; AV.8.1-2 etc.) ยกตัวอย่างบทว่า

amutrabhūyādadhī yadyamasya br̥haspaterabhiśasteramuncaḥ |
 pratyaihtāmaśvinā mṛtyumasmahevanāmagne bhiṣajā śacibhiḥ ||
 sam̐ ktāmatam̐ mā jahitam̐ śariram̐ prānāpānau te sayujāviha syāt |
 śatam̐ jiva śarado vardhamāno gneṣṭa gopā adhipā vasistāḥ ||
 āyuryante atihitam̐ parācairapānah̐ prāṇah̐ punarā tāvītām |
 agnistādāhāmirrterupasthātātmani punarā viśayāmi te ||
 memam̐ prāno hāsinmo apāno'vahāya parā gāt |
 saptasibhya enam̐ pari dadāmi ta enam̐ svasti jarase vahantu ||
 pra viśatam̐ prānāpānāvanahvāhāviva varjam̐ |
 ayam̐ jarimṇah̐ śevadhirarista ina vardhatām |
 ā te prānam̐ suvāmasi parā yakṣmam̐ suvāsite |
 āyurno viśvato dadhadayamagnirvarenyah̐ |
 udbayam̐ samasaspari rohanto nākamuttamam̐ |
 devam̐ devaktrā sūryamaganma jyotiruttamam̐ |^{๒๖}

ข้าแต่เทพพหูหส์บดี เมื่อท่านปล่อยเราจากโลกของพระยมและคำสาป
 (เงื้อมมือของศัตรู) โอ ท่านเทพอัคนีผู้เป็นนายแพทย์ประจำเหล่าทวยเทพ!
 จากนั้น คู่เทพอัคนีได้ปิดความตายไปจากเราด้วยกำลัง*

* ตามวิทนีใน Atharveda Samhitā, Vol. I : 423.

มนตร์สำหรับช่วยเอาชนะในสงคราม (เช่น AV.6.97) บทมนตร์สำหรับเอาชนะในการเล่นสกา (AV.7.50) บทมนตร์สำหรับเอาชนะในการเล่นการพนันอื่นๆ (AV.4.38) บทมนตร์สำหรับแก้โรคต่างๆ อาทิไข้หวัด (AV.6.105) อัมพาต (AV.6.80) โรคท้องมาน โรคหัวใจและโรคภัยไข้เจ็บอื่นๆ อันเกิดจากน้ำ (AV.6.24) เป็นต้น ทั้งหมดเหล่านี้ ล้วนแต่ขอให้เทพเจ้าช่วยเหลือโดยยอมตนเป็นทาสในขณะทางพระพุทธานุศาสนานี้จะเริ่มต้นด้วยการชำระจิตให้สะอาดโดยเจริญกุศลจิตเป็นที่ตั้ง

ข้อแตกต่างระหว่างพระปริตรและบทมนตร์ต่างๆ ในอถรรพเวทจึงมีลักษณะค่อนข้างชัดเจน ยกตัวอย่างคือการใช้บทมนตร์หรือปริตรต่ออสูร ในชั้นปริตรของฝ่ายพระพุทธานุศาสนา ผู้แผ่ไม่มีความคิดทำร้ายอสูร หากแผ่ด้วยเมตตาจิต ผู้แผ่มีเจตนาผูกมิตรทั้งปรารถนาให้สูงเหล่านั้นผู้เป็นสุขในฐานะเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ส่วนบทมนตร์ในอถรรพเวทแผ่ด้วยเนื้อหาซึ่งขึงบ้าง เกรงกลัวบ้าง เคียดแค้นประสงค์จะทำร้ายหรือให้สูงประสบภัยพิบัติด้วยอำนาจของเทพเจ้าเพื่อให้ตนเองปลอดภัยนอกจากนั้นในหลายๆ กรณีบทมนตร์ยังแผ่ด้วยความรู้สึกกลัวต่อเทพยดา สำนวนภาษาในบทมนตร์บางบทจึงอยู่ในลักษณะติดสินบนเทพยดาด้วย

ขณะที่อถรรพเวทให้เกียรติยกย่องเทพมาก พระพุทธานุศาสนาถือว่าเทพเหล่านี้ก็อยู่ใต้กฎแห่งกรรมไม่ต่างจากมนุษย์ เหล่าเทพคือพระอินทร์ พระวรุณ พระโสมพะนิม พระยม ท้าวเวร สุรยเทพหรืออาทิตย์เทพ ฯลฯ มีฐานะต่ำกว่าพระพุทธานุศาสนา มีสภาวะละม้ายมนุษย์คือมีร่างกายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เทพเหล่านี้ล้วนแต่หันมาปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธานุศาสนา* นอกจากนั้น พระพุทธานุศาสนายังพยายามให้ยอมรับความจริงมากขึ้น เช่นไฟ (ชาติเวทหรืออัคนี) ที่เชื่อกันว่าเป็นเทพพระพุทธานุศาสนาก็อธิบายว่าเป็นเพียงไฟธรรมดา ในภุริทตตชาดก (ดูเรื่องราวโดยละเอียดใน J.VI. : คาถาบทที่ 147) มีข้อความว่า “ไฟไม่มีอินทรีย์ ไม่มีกายที่จะรู้ได้เป็นเพื่อนของมนุษย์ เป็นกรรมกรของคน ผู้บำเรอให้สูงสุดคติได้อย่างไรถ้ายังทำบาปอยู่”

พิจารณาโดยรวม จะเห็นว่าปริตรนอกพุทธานุศาสนาที่ปรากฏในมิลินทปัญหา ดังกล่าวแต่ต้นละม้ายบทมนตร์ในคัมภีร์อถรรพเวท บทมนตร์เหล่านี้มีไว้เป็นเครื่องมือแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นของปุถุชนทั่วไป คัมภีร์อถรรพเวทคงจะรวมเอาทั้งที่เกิดก่อนพุทธานุศาสนาและ

* ดูลักษณะความคิดเรื่องเทพในศาสนาพุทธใน J.R. Haldar, *Early Buddhist Mythology*, (New Delhi : Manohar Service, 1977), pp. 70-127, 181-182.

สมัยพุทธกาลเอาไว้ เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติท่ามกลางสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ ความคิดในการ
ผูกประโยคเป็นบทมนตร์หรือนำเอาสูตรที่ร้อยไว้แล้วมาทำเป็นบทมนตร์ย่อมเป็นสิ่ง
หลีกเลี่ยงมิได้ แต่พระพุทธศาสนามีวิธีการในการรับเข้ามาซึ่งจะพิจารณาต่อไป

๒. คำสอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา^{๒๓}

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม ในระยะแรกสุดสาวกของพระองค์
ถือพระองค์เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา คำสอนที่พระองค์ทรงประกาศเป็นธรรมชาติที่มุ่งแก้
ทุกข์ตามกรรมวิธีธรรมชาติ หาได้ยกย่องเทพเจ้าเหนือผู้ประพฤติธรรมไม่ พระพุทธเจ้าทรง
จำแนกเทพไว้ ๓ จำพวกคือ **สมมติเทพ** หมายถึงเทพเจ้าหรือเทพยดาโดยสมมติได้แก่
พระราชา พระราชกุมารและพระราชเทวี **อุปบัติเทพ** หมายถึงเทพเจ้าหรือเทพยดาโดย
อุบัติ เช่น เทพชั้นจตุรุมหาราชิกา เป็นต้น **วิสุทธิเทพ** หมายถึงเทพเจ้าหรือเทพยดาโดย
ความบริสุทธิ์จากกิเลส ได้แก่พระตถาคต สาวกของพระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตชีณาสพ
และพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๒๔}

ในมัชฌิมนิกายมีข้อความที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

เราทำได้ทำลายกิเลสภายในตัวเรา ถ้าหากเรายังทำลายกิเลสมิได้ เราก็จะเวียนว่ายตาย
เกิดเป็นทวดาบ้าง คนธรรพ์บ้าง เปรตบ้าง มนุษย์บ้างดอกบัวเมื่อเกิดในน้ำ โตขึ้นเหนือ
ผิวน้ำไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำฉนใด พระพุทธเจ้าก็เกิดและเต็มโตในโลก แต่เอาชนะโลกได้ จึง
ไม่แปดเปื้อนด้วยมลทินในโลก พระนิพพานและทางไปสู่พระนิพพานมีอยู่ เราผู้ตถาคตเป็น
แต่เพียงผู้บอกทางเท่านั้น ในกลุ่มสาวกที่เราสั่งสอน ก็มีทั้งผู้บรรลุนิพพานกลางคนก็มีได้
บรรลุนิพพานกลางคนก็มีได้บรรลุ ดูกรพราหมณ์ ชื่อนี้เราจะทำประการใดได้ ก็เราเป็นแต่
เพียงผู้ชี้ทางเท่านั้น”^{๒๕}

ในอังคุตตรนิกาย มีข้อความที่พระองค์ตรัสเอาไว้ว่าตัวพระองค์มิใช่เทพ มิใช่
คนธรรพ์ มิใช่ยักษ์ มิใช่มนุษย์สามัญ (ผู้ยังมีอาสวะ) เพราะเทพ คนธรรพ์ ยักษ์และ
มนุษย์ทั้งหลายยังมีอาสวะอยู่ ตัวพระองค์เป็นมนุษย์ที่สิ้นอาสวกิเลสแล้วจึงพ้นจากภาวะ
เทพคนธรรพ์ ยักษ์และมนุษย์ทั่วไปเหล่านั้น^{๒๖}

พระพุทธเจ้าตามทรรคนะของพระพุทธศาสนาดั้งเดิมจึงเป็นเพียงมนุษย์สามัญผู้สิ้น
กิเลส หากจะเป็นเทพก็เป็นเทพในความหมายของวิสุทธิเทพ ทรงเหนือกว่าหมู่เทพ มาร
พรหมหรือล่ำสัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏทุกจำพวก พระสูตรหลายพระสูตรมี
ว่าในวรรณคดีบาลีหรือสันสกฤตกล่าวลงกันว่าหมู่เทพ มาร พรหม ยักษ์ คนธรรพ์ กิณนร
ครุฑและอสูรนับไม่ถ้วนเข้าเฝ้าขอพึ่งพระธรรม ในการบำเพ็ญเพียรเพื่อเอาชนะกองทุกข์
สาวกต้องลงมือเอง ถึงพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ช่วยให้สิ้นกิเลสมิได้ พระองค์จึงตรัส
เตือนเอาไว้ล่วงหน้าว่าให้ยึดธรรมวินัยเป็นศาสดา^{๒๗}

คำสอนของพระพุทธเจ้าดั้งเดิมมิได้สอนให้สาวกเคารพพระพุทธเจ้าว่า เป็นเทพเจ้าแล้วอันวอนขอความช่วยเหลือ ผู้นับถือพระพุทธศาสนาในยุคแรกๆ เป็นเพียงกลุ่มคนผู้เชื่อในคำสอนของพระองค์แล้วประพฤติปฏิบัติอยู่ได้กฎที่เรียกว่า “วินัย” เคารพพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ชี้ทาง การสวดมนต์อันวอนพระพุทธเจ้าเพื่อให้สัมฤทธิ์ผลดังปรารถนา โดยที่ตนเองมิได้ลงมือกระทำจึงมิใช่แก่นคำสอนของพระพุทธเจ้า

ต้องเข้าใจว่าพระสูตรต่างๆ ที่ใช้สวดอยู่นี้มิใช่สูตรที่มีก่อนพระพุทธเจ้าระยะแรกที่รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายฟังเมื่อปรารภเรื่อง ทรงสนทนาด้วยภาษาธรรมดา พุทธวจนะจึงเป็นคำแนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การผูกความเป็นร้อยแก้วร้อยกรองเป็นเรื่องที่หลังเมื่อถ่ายทอดต่อกันหรือตั้งใจผูกไว้เพื่อเก็บรักษาเจตนารมณ์แท้จริงของการสวดปริตรคือจดจำพุทธวจนะเป็นกุศโลบายชักนำภิกษุสงฆ์ให้เอาใจใส่ปริยัติศึกษา ในเวลาเดียวกัน การมีสวดพระปริตรในรูปพิธีกรรมก็เป็นสิริมงคลในหมู่ฆราวาสผู้ฟัง ทั้งมีส่วนกระตุ้นให้ภิกษุขวนขวายท่องจำ รักษาประเพณีถ่ายทอดพุทธวจนะโดยมุขปาฐะอันมีมาแต่สมัยพุทธกาล

เพราะฉะนั้น แม้จะมีพุทธทานุญาตให้สวดปริตรไว้ป้องกันตัว ทว่าเนื้อหาของพระสูตรหรือคาถาต่างๆ ที่นำไปสวดเป็นปริตร ล้วนเป็นหลักปฏิบัติที่สาวกต้องนำไปประพฤติเพื่อพ้นทุกข์

มงคลสูตร คือวิธีปฏิบัติตนในกาลเทศะต่างๆ รวมทั้งสิ้น ๓๘ ประการ เช่น ไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต, บูชาคนที่ควรบูชา ฯลฯ ข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นมงคลหรือเหตุให้ประสบความสำเร็จ

กรณียเมตตสูตร เน้นการปลูกฝังเมตตา เนื้อหาของพระสูตรนี้ สอนให้ภิกษุรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา นอกจากพระองค์จะทรงแนะนำเจริญเมตตาจิตแล้ว ยังทรงกำหนดคุณสมบัติของพระผู้จะอยู่ในป่าอย่างปลอดภัยจะต้องประกอบด้วย

สกโก อุฐ ๑ สุหุฐ ๑	สุวโจ จสุส มุฑู อนติมานี
สนตุสุสโก ๑ สุภาโร ๑	อปฺปกิจฺโจ ๑ สลฺลหุทฺตุติ
สนฺตินุทริโย ๑ นิปโก ๑	อปฺปคพฺโภ กุเลสุ อนฺนุคิฑฺโธ
น ๑ ขุทฺทํ สฺมาจเร กิณฺจิ	เยน วิญญู ปเร อุปวเทยฺยุ ฯ

พึงเป็นผู้กล้าหาญ คนตรง ซื่อตรงดี เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย อ่อนโยน ไม่ถือตัว เป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจธุระน้อย ประพฤติเบาทั้งกายและจิต มีอินทรีย์สงบระงับแล้ว มีปัญญา ไม่คะนอง ไม่ติดในสกุลง่ายทั้งหลาย กรรมไรที่วิญญูชนอื่นๆ จะพึงติเตียน ไม่พึงประพฤติกรรมอันนั้นเลย ฯ

อาฏานาฏิยสูตร สอนให้ยึดพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง พระสูตรนี้เอ่ยพระนาม พระพุทธเจ้าในอดีต ๗ พระองค์คือพระวิปัสสี, พระสีสี, เวสสภู, กกุสันธะ, พระโกนาคมน, พระกัสสปะ, พระอัครสาวกกับพระสิทธัตถพุทธเจ้าโคดมโคตรด้วยเป็น ๘ หรือรวม ทั้งหมดที่มีก็หลายร้อยโกฏิ* (เอเต จญญे ๑ สมุพุทธา อเนกสตโกฏิโย, สัพเพ พุทธา อสมมา สัพเพ พุทธา มหิทิกา = พระพุทธเจ้าเหล่านั้นซึ่งมีหลายร้อยโกฏิทุกพระองค์ล้วน แล้วแต่ตรัสรู้เองโดยชอบ หาผู้เสมอเหมือนมิได้เป็นผู้มีฤทธิ์มาก)

พระสูตรนี้ ค่อนข้างจะถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ (พุทธา สัพพญญโน เอเต สัพเพ ชีณาสวา ชีนา มหาปุปกา มหาเตชา มหาปญญา มหัพพลา, มหาการุณิกา ธีรา สัพเพสานิ สุขาวหา, ทีปา นาถา ปติฐฐา ๑ ตาณา เลณา ๑ ปาณินิ = พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ทั้งปวงล้วนเป็น สัพพัญญู ลิ่นอาสวะชนะกิเลสทั้งปวงได้ มีรัศมีมาก มีเดชมาก มีปัญญามาก มีกำลังมาก ทรงมีมหา การุณาธิคุณ เป็นปราชญ์ นำสุขมาให้แก่ชนทั้งปวง เป็นพระที่ป เป็นที่พึ่ง เป็นที่อาศัยเป็นเครื่องต้านทาน เป็นที่เร้นอาศัยของเหล่าสัตว์) อยู่มาความลงท้ายพระสูตรนี้ขออนุภาพที่เกิดจากการไหว้พระพุทธเจ้า เหล่านั้นจงลดบันดาลให้ปลอดภัยจากทุกข์ภัยโรคทั้งปวงและสมบูรณ์ด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ

โพชฌังคปริตร สอนให้พิจารณาธรรมโดยละเอียด ธรรมที่สอนให้พิจารณาเรียกว่า **โพชฌงค์ ๗** อันได้แก่สติ ธรรมวิจย วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิและอุเบกขาบทสวดนี้บ่งชี้ ชัดว่าแต่งขึ้นทีหลังมากเพราะมีข้อความในบทสวดนั่นเองอธิบายไว้ข้อความดังกล่าวนั้นมีว่า

เอกสุมี สมเย นาถ	โมคคัลลานญจ กสุสปี
คิลานะ ทุกฺขิตะ ทิสฺวา	โพชฌงฺเค สตุต เทสยิ
เต ๑ ตํ อภินนฺทิตฺวา	โรคา มุจฺจิสฺสุ ตํขณ ๗

“สมัยหนึ่ง พระผู้เป็นนาถะเห็นว่าพระโมคคัลลานะและ พระกัสสปะเจ็บไข้เป็นทุกข์ จึงได้ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ให้ฟัง ทั้งสองท่านนั้น ชื่นชมยินดีโพชฌงค์ ๗ นั้น จับพลันก็หายป่วยจากโรค”

* เนื้อหาในพระสูตรนี้ละม้ายกับคาถา **สมุพุทธเอ** (ไม่ทราบผู้แต่ง) และ **นมการสิทธิ** **คาถา** ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์ ทั้งสามสูตร (สมุพุทธเอ, นมการสิทธิคาถา และ **อาฏานาฏิยสูตร**) มีจุดหมายเดียวกันคืออ้างคุณพระรัตนตรัยเพื่อสวัสดิ **มงคล**

อิทมปิ ฐมเม รตนํ ปณิตํ
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุฯ
 บุคคลเหล่านี้ ๔ คู่ ๘ จำพวกอันสัตบุรุษสรรเสริญ
 บุคคลเหล่านั้นเป็นสาวกของพระสคฺต ควรแก่ทักษิณาทาน
 ทานที่บุคคลถวายท่านเหล่านั้นมีผลมาก
 พระสังฆมรตตะแม้นี้เป็นรตนะที่ประณีต
 ด้วยความสัตย์นั้นขอความสวัสดิ์จึงมีฯ

ธัชคคสูตร สอนให้ฝึกสมาธิจริงจัง เป็นพระสูตรที่สอนให้ภิกษุสงฆ์ใจกล้า
 เมื่อต้องเข้าป่าหาวิเวก ซึ่งสมัยพุทธกาลคงมีอยู่หลายรูปที่ไม่กล้าเข้าไปปฏิบัติธรรม
 พระสงฆ์ เพื่อข่มความกลัว ทั้งนี้มีข้อความในธัชคคสูตรเองบ่งไว้ชัดเจนว่า

สเจ ตุมหากิ ภิกฺขเว อรญฺญคตานิ วา รุกฺขมุลคตานิ วา สุญฺญาคารค ตานิ วา
 อุปฺปชฺเชยฺย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วาโลมฺหิไล วา มเมว ตสฺมี สมเย อนุสฺสเรยฺยาถ อิติป
 โส ภควา อรหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ..... โน เจ มํ อนุสฺสเรยฺยาถ, อถ ฐมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ
 สวากฺขาโต ภควตา ฐมฺโม สนฺทิภฺฐิสฺสโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก...โน เจ ฐมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ
 อถ สงฺฆํ อนุสฺสเรยฺยาถ สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺฆโสม.....

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกลัวความหวาดสะดุ้ง ความขนพองสยองเกล้าพึงเกิด
 แก่เธอผู้อยู่ป่าก็ดี ใต้โคนไม้ก็ดี เรือนว่างก็ดี ยามนั้นขอให้นึกถึงเราว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า
 เป็นพระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ..... ถ้ามิได้นึกถึงเรา ก็ขอให้นึกถึงพระธรรมว่าพระ
 ธรรมนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้วเป็นสภาวะที่บุคคลจะพึงเข้าใจแจ่มแจ้งเอง (เมื่อ
 ได้นึกถึงพระธรรมก็ขอให้นึกถึงสาวกสงฆ์ว่าสาวกสงฆ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นผู้
 ปฏิบัติดีปฏิบัติตรง....

อิทธิราชสูตร หรือ **ขันธสูตร (-ปริตร)** ปริตรนี้เริ่มต้นด้วยการแสดงความเป็นมิตร
 กับพญางู (นาค) สกุลต่างๆ จากนั้นก็แสดงความเป็นมิตรกับสัตว์สองเท้า สี่เท้าและหาเท้า
 มิได้ต่างๆ เช่น งู แมลงปอง ตะเข็บ ตะขาบ แมลงมูม ตั๊กแตน หนู ฯลฯ ขอให้สัตว์เหล่านั้น
 ออย่าได้เบียดเบียนตน ทำยสุตรยกย่อง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ และพระพุทธ
 เจ้า ๗ พระองค์ในอดีต (โสฬ นโม ภควโต นโม สตฺตุนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธานิ) ขอให้สัตว์ฯ
 หนีไป

ปัญหาคือเหตุไรต้องอ้างแสดงความเป็นมิตรกับงูซึ่งจะโดดเด่นเป็นพิเศษในพระสูตรนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวิธีผูกมิตรกับคนที่เคารพนับถืองูหรือเผ่าขนาด ซึ่งมีกระจายอยู่ทั่วไปในอินเดีย^{๒๔} ในการเผยแพร่ศาสนา ภิกษุย่อมมีความจำเป็นในการผูกมิตรกับชนในท้องถิ่น ภิกษุจึงไม่ควรแสดงอาการดูหมิ่นความเชื่อของคนในท้องถิ่นต่างๆ การที่พญานาคต่างสกุลกัน ก็อาจบ่งชี้ว่าในที่ต่างๆ ทั้ง ๔ ทิศนั้นผู้คนเคารพพญานาคต่างกันโดยชื่ออยู่

จะเห็นว่าแม้พุทธศาสนาจะรับอิทธิพลความคิดในเรื่องคาถาอาคม ทว่าเนื้อหาในพระสูตรที่ใช้ท่องจำล้วนเป็นข้อธรรมข้อธรรมที่จะพึงนำไปปฏิบัติ สิ่งที่มีมักจะพบเห็นเรื่อยๆ ในคาถาหรือพระสูตรที่เรียกว่า “พระปริตร” คือการยกย่องพระรัตนตรัยโดยตลอด แม้กลางพระสูตรหรือคาถาจะปรากฏเพียงพระพุทธรูปเจ้าก็ตาม

ในสูตรตติยาต^{๒๕} พระพุทธรูปเจ้าตรัสห้ามภิกษุสงฆ์ มิให้หันไปศึกษาเวทมนตร์ (อาถัพพะ = อถรรพเวท) การทำนายฝัน ใฝ่ต่างๆ และนักษัตริย์ ข้อมูลนี้ชี้ชัดว่า อถรรพเวทเป็นที่รู้จักกันแล้วในสมัยพุทธกาล สาเหตุที่ห้ามเพราะความรู้เหล่านั้นมิได้ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์หากแต่เป็นสิ่งแสวงหาลาภยศเท่านั้น คำสอนของพระองค์มุ่งให้ชำระกิเลสออกจากใจ การหันไปพึ่งคาถาอาคมหรือบทมนตร์เพื่อสร้างเสริมยศถาบรรดาศักดิ์จึงมิใช่หลักปฏิบัติของภิกษุสงฆ์

เมื่อพิจารณาโดยรวม เป็นได้ว่าคติการสวดปริตรเพื่อป้องกันตนคือวิธีการที่พระพุทธรูปเจ้าทรงปฏิรูประบุขึ้นจาก **อถรรพเวท** หรือบทมนตร์นอกพระพุทธศาสนาอันมีลักษณะละม้ายกัน บทมนตร์เหล่านี้รู้จักกันดีว่าเป็น “รักษมนตระ” ใช้ท่องบ่นอ่อนนวอนขออำนาจเทพเจ้าบ้าง สิ่งสราเสถียรบ้าง เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองตน แพร่หลายในสมัยพุทธกาล แต่แทนที่จะให้ภิกษุสงฆ์พึ่งเทพเจ้าอย่างที่มีในอถรรพเวทก็ทรงให้ท่องจำพระสูตรซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติแทน

คำสอนพระพุทธศาสนาดั้งเดิมจึงมิได้เน้นที่จะพึ่งอำนาจพระพุทธรูปเจ้าความหมายเดิมของ “สรณะ” ในบทพระบาลีว่า “นตฺถิ เมสรณํ อญฺญํ พุทฺโธ เม สรณํ วรํ = ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธรูปเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า” หรือ พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง)^{๒๖} ซึ่งใช้สวดประจำในพิธีปริตรเพื่อสวดดีมงคล ที่จริงแล้วก็คือ เป็นเครื่องระลึกถึง หมายความว่ารำลึกถึงคุณความดีของพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณชี้ทางปฏิบัติ หากใช้เป็นคำอ่อนนวอนให้ทรงแผ่พุทธานุภาพเพื่อคุ้มครองไม่ ศาสตราจารย์ เอ. เอล. บาแฌม (A.L.Basham)^{๒๗} กล่าวว่าการนิยมนำอำนาจพระพุทธรูปเจ้าเพื่อลดบันดาลนั้นเพิ่งมาแพร่หลายสมัยราชวงศ์เมารยะ^{๒๘} บาแฌมสรุปว่า

การฟังไตรรัตน์ให้ช่วยปิดเป่าอันตรายนั้นแฝงแนวคิดทางมหายานอยู่ (Thus the formula of the Three Jewels Jewels contains all Mahāyāna in embryo)

๓. พัฒนาการความคิดว่าด้วยพระปริตรในคัมภีร์ของเถรวาทบาลี

ข้อจากพระไตรปิฎกที่อ้างถึงในข้อต้นบ่งชี้ว่า ความคิดทางพระพุทธศาสนาได้ ปฏิเสธวิธีการจำทรงพุทธวจนะในรูปแบบเวทมนตร์คาถาหรือคาถาอาคมแต่แก่นสำคัญอยู่ที่ นำสิ่งที่จำทรงไว้ไปประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น รูปแบบพิธีกรรมในการสวดปริตรจึงไม่มีใน สมัยพุทธกาล พัฒนาการของพระปริตร ขอไล่ลำดับคัมภีร์ดังนี้

ก. มิลินทปัญหา (รวบรวมขึ้นราว ศตวรรษที่ ๑ ก่อน ค.ศ. ? = ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง)

คัมภีร์ที่เก่าสุดจากพระไตรปิฎกคือมิลินทปัญหา มิลินทปัญหานี้เอ่ยถึง ปริตรไว้ ๖ ปริตร คือ รตนสูตร (ในมิลินทปัญหาใช้ สุวตฺถิปริตร), ชันธปริตร, มหาปริตร, ธัชคคปริตร, อากุณณากุญฺญปริตรและธัชคคปริตร^{๓๓} ปริตรทั้ง ๖ เหล่านี้มีมิลินทปัญหาระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธาอนุญาตให้สวด

พระยามิลินท์ยังตั้งคำถามว่า ปริตรสามารถป้องกันความตายได้หรือไม่? พระนาคเสนตอบว่า

ตํ ปน สวเสสาชฺชอุปกตฺตสฺส อเปตกมฺมารวณฺสฺส นตฺถิ มหาราชปรชชีณายุกฺกสฺส ลูตฺติยา อุปกุกโก วา กิริยกรณํ วา...เอวเมว โข มหาราช มหิยา โอสถานิ เกสชฺชานินิ ตานินิ สพุพานิ ชีณายุกฺกสฺส อกัจจกรณียํ ภวณฺติ สวเสสสฺส ปริตฺตา รุกฺขณฺติ โคเปเนตฺติฯ

“ดูกรรมหาบพิตร ถ้าถึงกาลจะสิ้นอายุขัยแล้วแม้จะพากเพียรพยายามสักเพียงไรก็หารอดไม่ เปรียบเหมือนยา มาตรฐานว่าคนตายถึงคราวตายแล้วก็หาช่วยได้ไม่” พระนาคเสนอธิบายว่าปริตรสามารถช่วยได้ดุจเดียวกับยารักษาโรคบุคคลใช้ยารักษาโรคให้หายได้ก็หลายโรค ทำนองเดียวกัน ถ้าชีวิตยังไม่ถึงคราวสิ้นอายุขัย เมื่อได้สวดปริตร โรคอาพาธ และพยาธิก็หายไปได้ดุจเดียวกันพระนาคเสนย้ำว่า

สปริตฺตสฺส มหาราช ทํสิตฺตุกาโม อหิ วิวฏฺฐมฺหํ ปิทฺตติ โจรา อุกฺกชิตฺตคฺคฺฟ้าปิ น สมภวณฺติ เตลคฺคฺฟ้า มุญฺจิตฺวา เปมํ กโรณฺติ กุปีโต หตฺถินาโค นํ สมปฺตฺโต อุปรมฺติ ปชฺชลิโต อคฺคิชนฺโห นิพฺพายติ วิสํ หลาหลํ ขายิตํ อคทํ สมปฺชฺชติ อุกฺกนฺโถปิ ปาโส น สญฺจเรติฯ

“สำหรับผู้สวดปริตรประจำถึงงูประสงค์จะกัด งูก็ปิดปากไม่กล้ากัด ใจทั้งหลาย ยกกระบวนจะตีก็ตีไม่ลงกลับมารักคนสวดปริตรเสียอีก แม้พญาช่างตกมันก็ไม่ทำร้ายได้ กองไฟที่ลุกอยู่ก็ดับไปเพราะปริตรนั้น ถึงจะกินยาพิษเข้าไปก็ไม่ตาย เพชฌฆาตที่ตั้งใจจะฆ่าเขา ครั้นมาเห็นหน้าเขาก็กลายเป็นทาสไป ถึงแม้จะเหยียบบ่วงก็ไม่ติด”

พระยามิลินท์ถามต่อว่า ปริตรจะอารักขาคนจำพวกไหน? พระนาคเสนตอบว่าปริตรจะเปรียบก็ละม้ายอาหารที่บริโภคนั้น ลางคนบริโภคไปแล้วอาหารไม่ย่อยธาตุไฟไม่เผาผลาญหรือบริโภคเกินประมาณก็อาจเป็นผลเสียได้ ปริตรก็เช่นกัน คงจะช่วยป้องกันมิได้ด้วยสาเหตุ ๓ ประการคือ เจริญปริตรโดยที่ใจไม่ศรัทธา, กรรมวารณ = กำลังกรรมนั้นแรง, กิเลสวารณ = อำนาจกิเลสสกัดกั้นมิให้ถึงหรือเอาใจใส่ปริตร, (ตีหิ มหาราช การณหิ ปริตุตติ น รกฺขติ กมฺมารวณน กิเลสวารณน อสทฺทหนตตาย) องค์ประกอบทั้ง ๓ นี้ พระธัมมานันทะ^{๓๔} สำนักวัดท่ามะอึกกล่าวสรุปเป็นองค์สำหรับผู้ฟังปริตร ๓ ข้อคือ

๑. ไม่มีอนันตริยกรรม ๕ มีมาตุฆาต ปิตุฆาต เป็นต้น
๒. มิใช่มีจิตาภิภูฏิกบุคคล
๓. มีความเชื่อและเลื่อมใสในอานุภาพของพระปริตร

ข. คัมภีร์วินัยวินิจฉัย (แต่งประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๔-๕)

คัมภีร์นี้แต่งโดยพระพุทธทศตชาวลังกา มีอายุมากกว่าพระพุทโธสมณะคัมภีร์ นับเป็นคัมภีร์แรกที่กล่าวถึง **दान** ที่ใช้ในพิธีสวดปริตรว่าต้องจุ่มด้วยน้ำมนต์ที่พระทำระหว่างสวดปริตรซึ่งปัจจุบันก็นิยมใช้อยู่

parittodakasuttāmi vutte dethāti kenaci
 jalam hatthena cāletvā pana suttakam
 dātabbam bhikkhuna katvā tesam eva ca santakam
 attano udakam tesam suttam vā deti suttakam^{๓๕}

“ถ้ามีใครขอน้ำและด้วยปริตร พระสงฆ์ควรเอามือคนนั้น เอื่อด้ายจุ่มน้ำแล้วส่งให้เขา แต่ว่าคนที่อยากได้ควรหาน้ำและด้ายที่เป็นของตนให้พระทำน้ำมนต์หรือปริตรให้”

ค. คัมภีร์ระดับอรรถกถา (รวบรวมขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๕)

คัมภีร์อรรถกถาที่กล่าวถึงปริตรมีอยู่ ๓ คัมภีร์หลักดังนี้

๑. ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกปาฐะ^{๓๖}

อรรถกถาเล่มนี้ให้รายละเอียดว่าโยหนึ่งเกิดทุกข์ภัย อมносสัยและโรคภัยขึ้นที่เมืองเวสาลี พระพุทธเจ้าตรัสสอนพุทธมนต์คือ รตนสูตร ให้พระอานนท์ สวดไปตามถนนและเอาน้ำมนต์จากบาตรของพระพุทธเจ้าพรมไปพร้อมกันด้วย มนุษย์ก็หายไปจากเมืองเวสาลีด้วยอำนาจปริตรนั้น จากนั้นชาวเมือง ก็สร้างปะรำพิธีนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกแสดงธรรมพระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนด้วยเนื้อหาในรตนสูตรนั่นเองตลอด ๗ วันติดต่อกัน

ข้อมูลจากอรรถกถานี้ให้รายละเอียดว่าพระพุทธเจ้าได้กำหนดตัวมนต์ไว้ให้ลางสูตร (คือรตนสูตร) มีไว้เพื่อสวดล้างหายนภัยโดยเฉพาะ โดยที่การสวดสูตรหรือพระปริตรดังกล่าวนั้นได้เริ่มกลายเป็นพิธีกรรมคือใช้เวลา ๗ วัน พร้อมกันนั้นก็ให้ความสำคัญแก่น้ำมนต์ซึ่งเป็นต้นตำรับของการทำน้ำมนต์ระหว่างที่พระสวดปริตรจนทุกวันนี้

๒. ถัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาธรรมบท^{๓๗}

คัมภีร์เล่มนี้ เล่าว่าพระพุทธเจ้าประสงค์จะช่วยบุตรชายของพราหมณ์ผู้หนึ่งนามว่าทิสายุกุมารซึ่งชะตาขาด พระพุทธเจ้าได้แนะนำให้พราหมณ์ผู้เป็นบิดาสรางมณฑป ตรงหน้าประตูบ้านและให้สร้างที่นั่งเล็กๆ ที่หนึ่งตรงกลางเพื่อให้เด็กเคราะห์ร้ายนั่งและอีก ๘ หรือ ๑๖ ที่รอบๆ ที่นั่งแรกนั้น แล้วนิมนต์ภิกษุไปนั่งสวดปริตร ๗ วัน ๗ คืนติดต่อกันโดยไม่หยุดพัก ในคืนที่ ๗ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปร่วมสวดด้วย อวิชฺฐกษัตริย์ซึ่งหมายตาจะฆ่าทิสายุกุมารครั้นเห็นพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สวดปริตรโดยมีเทพดาผู้สูงศักดิ์อื่นๆ ร่วมฟังด้วยก็เอาชีวิตเด็กมิได้จึงได้จากไป ทิสายุกุมารจึงรอดชีวิตมาได้มีชีวิตยาวนาน ๑๒๐ ปีได้นามว่า อายุวัฑฒนกุมาร จำเดิมแต่บัดนั้น

ข้อมูลจากอรรถกถานี้ ให้รายละเอียดว่าพิธีกรรมแต่ละคราวนั้นกระทำให้มณฑปซึ่งต้องสร้างขึ้นเป็นการเฉพาะ และลาดอาสน์สำหรับพระสงฆ์ที่จะสวดไว้ภายในมณฑป การสร้างมณฑปเพื่อสวดพระปริตรโดยเฉพาะนี้แพร่หลายมากในลังกาในปัจจุบัน

๓. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ฆนิกาย^{๓๘}

อรรถกถาของอภานาฎียสูตร ที่ฆนิกายให้รายละเอียดในส่วนที่เป็นพิธีไว้มาก ขอเก็บความแต่พอสังเขปดังนี้

ก่อนสวดปริตรมีปริกรรม (วิธีปฏิบัติที่ต้องทราบ) คือ อภานาฎียสูตร ต้องสวดก่อนสูตรอื่น (กรณี-) เมตตาสสูตร ธัคคสุตตาสและรตนสูตรเป็นพระสูตรที่จำเป็นต้องสวด จากนั้น ถ้าอมนุษย์ยังไม่ปล่อยคนเคราะห์ร้าย (หมายความว่า

ถูกอมนุษย์(สิง) ให้สวดอาฏานาฎิสูทรสำหรับอีก ภาษที่สวดอาฏานาฎิสูทรไม่ควรฉนเป้งหรือเนื้อและไม่ควรจำวัดในป่าช้า เพราะอมนุษย์อาจทำอันตรายท่านได้ แหล่งที่จะทำพิธีควรทำให้สะอาดโดยเอามูลวัวสดๆ ป้าย ควรจัดหาที่นั่งสำหรับภิกษุ เมื่อพระเดินทางจากวัดเข้าสู่ปะรำพิธี ท่านควรจะได้รับการอารักขาอย่างดีโดยเจ้าหน้าที่พร้อมอาวุธครบมือ พระผู้สวดปริตรต้องมีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยเมตตา ครั้งแรกสุดควรจะให้ฆราวาสที่เข้าร่วมพิธีรับศีล ๕ โดยพระเป็นผู้ให้แล้วพระจึงเริ่มสวดปริตร ถ้าอมนุษย์ยังไม่ยอมปล่อยคนเคราะห์ร้ายด้วยวิธีทั้งหมดนี้ให้ขานอนลงบริเวณเจดีย์จากนั้นก็จัดหาอาสนะสำหรับกระทำการบูชา จุดประทิปตามไฟให้เรียบร้อยสถานที่บริเวณเจดีย์ก็ควรจัดกวาดให้เรียบร้อย แล้วพระจึงเริ่มสวดมงคลสูตรจากนั้นก็ประชุมสงฆ์โดยสงฆ์

กล่าวขึ้นว่า “ในบริเวณวัดนี้มีต้นไม้เก่าๆ อยู่ต้นหนึ่ง สงฆ์อยากให้เจ้า(หมายถึงอมนุษย์) ไปอยู่ที่ต้นไม้ นั้น (แทนในร่างเด็ก)” อมนุษย์ก็จะทำตาม จากนั้นคนที่ถูกอมนุษย์สิงจะถูกพระสงฆ์ถามว่าเจ้าชื่ออะไร? ถ้าเขาบอกชื่ออมนุษย์ สงฆ์จะเรียกชื่ออมนุษย์นั้นว่าบุญที่สำเร็จมาจากที่ประกอบพิธีในวันนี้เป็นของเจ้า มหามังคลสูตรก็สวดเพื่อทำให้เจ้าใจ เจ้าจงเลิกสิงเขาเสียเพื่อเห็นแก่ความเคราะห์ที่เจ้ามีต่อพระสงฆ์ ถ้าอมนุษย์ไม่ยอมออกจากร่าง ภิกษุก็ควรกล่าวต่อเทพเจ้าว่า “ท่านรู้หรือไม่ว่าอมนุษย์ตนนี้ไม่ยอมเชื่อฟังเรา ดังนั้นเราจะทำตามพุทธโฆษาท” จากนั้นภิกษุสงฆ์ก็สวดปริตร.....

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าการสวดพระปริตรนั้นได้กลายเป็นพิธีกรรมไปโดยสมบูรณ์

๔. คัมภีร์พงศาวดารและคัมภีร์อื่นๆ ที่แต่งขึ้นสมัยหลัง

คัมภีร์อื่นๆ ที่แต่งขึ้นหลังจากอรรถกถามีหลายเรื่องที่ได้เล่าเรื่องปริตรเอาไว้เช่น หาวังส์ (แต่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๖) วังส์ตถปาสิณี (แต่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐-๑๒) คัมภีร์ปาสิมุตตกวินยวินิจฉัย (แต่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒) และจารึกต่างๆ ซึ่งมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นไปก็มีเล่าถึงปริตรอยู่^{๓๔}

วรรณคดีในแนวเดียวกับปริตร (รักษา) ในนิยายอื่นๆ

วรรณคดีของหลายนิยายมีเนื้อหาละม้ายกับวรรณคดีของเถรวาทบาลี สกิลลิ่งได้ศึกษาของมูลสรรพาวาสติวาทและสรรพาวาสติวาท กล่าวว่า พระสูตรซึ่งรวมเรียกว่ามหาสูตร มีแต่ของมูลสรรพาวาสติวาทเท่านั้นที่พบว่ามีสถานะเป็นวรรณคดีประเภทรักษา อย่างไรก็ตาม ในจำนวนมหาสูตรที่สรรพาวาสติวาทมีนั้นมี ๒ สูตร คือ *อาฏานาฏิยสูตร* และ *มหาสมาชสูตร* ซึ่งเถรวาทถือว่าเป็น ปริตร นามว่า “มหาสูตร” นี้ปรากฏในภิกษุณีวินยวัฏกัณฑ์ทั้งในพากย์จีนและทิเบตแต่ให้รายชื่อไว้ ๖ บ้าง ๘ บ้าง สกิลลิ่งไล่มาได้หมดทั้ง ๘ คือ จุทศุนยตา, มหาศุนยตา, ปัญจตรยะ, มายาชาละ, พิมพสารปรัตยุกตมน, ธวชาคระ, อาฏานาฏิยสูตร, และมหาสมาชสูตร

ต้นฉบับสันสกฤตของคัมภีร์มหาสูตรเหล่านี้สูญหาย เหลือแต่ในสำเนาแปลภาษาจีนและทิเบต สกิลลิ่งกล่าวว่ามหาสูตรเหล่านี้ตั้งมาจากอาคม (=นิยาย) ในปฏิภาณ การที่เขาสามารถระบุสูตรเหล่านี้มีสถานะเป็นวรรณคดีประเภท รักษาเพราะมีความในภิกษุณีวินยวัฏกัณฑ์นั้นเองระบุว่า การสวดพระสูตรเหล่านี้มีประโยชน์ในการป้องกัน (Protection = Raksā) อรรถกถาซึ่งรจนาโดยวินิตเทพขยายความว่ามหาสูตรหมายถึงผล (สำเร็จ) อันยิ่งใหญ่ เพราะมหาสูตรนี้เอาชนะฝ่ายปรวาทิน และสามารถเอาชนะยักษ์ทั้งหมดได้ สามพระสูตร คือ อาฏานาฏิย, มหาสมาชสูตรและธวชาครสูตร นั้น เทียบของบาลีก็คือ อาฏานาฏิยสูตร มหาสมยสูตรและธวัคคสูตรตามลำดับ

นอกจากนั้นทิเบตยังมีพระสูตรอีกพระสูตรซึ่งทางทิเบตรวมลงในมหาสูตรคือ ไวศาสิ प्रदेशเนื้อหาเล่าเรื่องอมนุสสภัย ทูพภิกษภัยและโรคภัยในแคว้นไพศาลีละม้าย อรรถกถาตนสูตรทางบาลี ใช้แต่เท่านั้น คาถาที่อวยพรให้อยู่สุขสวัสดิ์ดังที่บาลีใช้คำว่า ไสติ (-สุตฺติ) คาถา (สันสกฤตใช้ว่า สวัสดิ์คาถา (ในมิลินทปัญหาเรียกตนสูตรว่า สุตฺติปริตร) บ้าง สวัสดิ์ตยยนคาถา บ้าง มังคลคาถา บ้างบางครั้งเรียก สัตยวาก บ้าง ประณิธาน บ้าง มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีของนิยายต่างๆ อีกมาก

ส่วนมาหายาน (และตันตรยาน) เรียกมนตร์ซึ่งใช้สวดเพื่อความสวัสดิ์แก่ตนหรือเพื่อคุ้มครองภัยว่า “ธารณี” (Protective Spells) มาหายานสูตรหลายพระสูตร (เช่น ลลิตวิสตระและสัทธรรมปฐนชรีกสูตร) กำหนดให้พระโพธิสัตว์ทั้งปวงทรงคุณสมบัติคือมีปฏิภาณในธารณีมนตร์* ขณะที่เถรวาทตั้งเอาคาถาและพระสูตรต่างๆ ในพระไตรปิฎกไปสวดเพื่อความสวัสดิ์แก่ตน มาหายานก็มีตั้งเอาพระสูตรหลายพระสูตรไปใช้สวดโดยมีจุดประสงค์เดียวกัน บางพระสูตรก็มีความเป็นธารณีโดยเฉพาะ เช่น เมฆสูตร มีเรื่องราวว่าพระเจ้าประทานบทสวดแก่เหล่าพญานาค ซึ่งประสงค์จะให้ฝนตก กล่าวไว้ว่า

จุดประสงค์ของการแต่งพระสูตรนี้มุ่งให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะละม้ายคาถาที่สวด

ในพระราชพิธีพืชมงคลของไทยเรา

มหายานยังมีพระสูตรอื่นๆ เช่น อปริมิตายุทธราชฐานสูตรซึ่งมีทั้งสิ้น ๑๐๘ พยางค์ ใช้สวดเพื่อให้อายุยืน ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตรใช้สวดเพื่อแก้โรคพาธลาม้ายที่ทางเถรวาทนิยมสวดโพชฌงคปริตร ที่สั้นที่สุดคือ โอมุ มณีปทุมเม ฑูมุ ซึ่งนิยมสวดกันแพร่หลายในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา มหายาน

พระสูตรทางมหายานที่แพร่หลายมากก็คือสังฆกรรมปุณทริกสูตร พระสูตรนี้ บรรยายอันสังข์ของการฟัง สวดหรือรักษาพระสูตรนี้ไว้เป็นอเนกปริยาย โดยเฉพาะ อธิบายที่ ๑๐-๒๒ และ ๒๓

ความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

yo'pi kecid bhaisajyarāja tathāgatasya parinirvṛtasya imam
dharmaparyāyam śroṣyanti | antaśa ekagāthāmapī śrutvā, antaśa
ekenāpi cittotpādena abhyanumodayiṣyanti | tānapyaham
bhaisajyarāja kulaputrān vā kuladuhitṛvā vyākaromyanuttarā
vyākaromyanuttarāyām samyaksambodhau ||^{๔๐}

ดูกรโภษัชยราช ผู้ใดก็ตาม เมื่อตถาคตปรินิพพานไปแล้วจักได้ฟังธรรม
บรรยายนี้แม้เพียงคาถาเดียวก็ตาม รู้สึกอนุโมทนายิ่งด้วยจิตตुปปบาทซึ่งเกิดขึ้น
เพียงครั้งเดียวก็ตาม

* ลลิตวิสตระใช้ว่า ...sarvabodhisattvadhār anipratibhānapratilabdhaih
sarvabodhisattvadhāranipratilabdhaih....สังฆกรรมปุณทริกสูตรใช้
ว่าbodhisattvasahasraih.....dhāranipratilabdhaih....
(ดูในอารัมภกถาของสูตรทั้งสองนี้).

คูกรโภษัชยราช เราขอพยากรณ์ว่าเขาเหล่านั้น ไม่ว่าจะ เป็นกุลบุตรหรือ
กุลธิดาจักได้ตรัสรู้สู่นุตตรสัมมนาสมโพธิญาณ”

tatra bhaisajyarāja yaḥ kaścidanyatarah puruṣo vā evaṃ vadet-
kidrśāḥ khalvapi te sattvā bhaviṣyantyanāgat'dhvani tathāgatā
arhantaḥ samyaksambuddhā iti?

tasy bhaisajyarāja puruṣasya vā striyā vā sa kulaputro vā kuladuhitā
vā darśayitavyaḥ, ya ito dharmaparyāyādantaśaśaścatuspā dikāmapī
gāthām dhārayitā srāvayitā vā deśayitā vā sagauravo veva
dharmaparyāye | ayam sakulapuro vā kuladuhitā vā, yo hyenāgate'
dhvani tathāgate'rhan samyaksambuddho bhaviṣyati II^{๕๑}

คูกรโภษัชยราช ถ้าหากหญิงหรือชายใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่าสัตว์เช่นใด
จักเป็นพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต กุลบุตรหรือกุลธิดาดังต่อไปนี้
นี้ควรจะเป็นตัวอย่างของชายหรือหญิงเหล่านั้นคือ กุลบุตรกุลธิดาใดก็ตามที่
ทรงไว้ก็ดี สวดได้ก็ดี* แสดงได้ก็ดีซึ่งคาถาแม่เพียง ๔ บาททอปรด้วยเคารพใน
ธรรมบรรยายนี้ กุลบุตรหรือกุลธิดานี้แหละจักเป็นพระตถาคตอรหันตสัมมาสัม
พุทธเจ้าในอนาคต”

* เทียบกับข้อความในศตปถพราหมณะ (ŚB. 10, 5, 6) ว่าผู้ใดที่สวดพระเวทตามทำนองที่
กำหนดระรอดพ้นจากมฤตยูและเข้าถึงภาวะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมา หรืออีกตอน
(ŚB. 1, 5, 3) ระบุไว้ว่า ผู้ใดรู้บทมนตร์ลี้กกลับกลางบทจะทำให้เขาสามารถกลับมาเกิดใน
โลกนี้ได้ อ้างถึงใน Macdonell, *Vedic Mythology*, p.168.

นอกจากนั้น ยังมีข้อความ (Sad. Pu., pp. 241-242) ระบุว่าพระสูตรนี้สามารถ
ให้ความปลอดภัยแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย สามารถช่วยเหลือสัตว์ที่พึ่งพจากโรคพาหุทั้งปวง
พระสูตรนี้สามารถยังประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่สรรพสัตว์และให้พวกเขาสำเร็จความ
ปรารถนาได้ อุปมาดังบ่อน้ำอันเย็นสะอาดมีประโยชน์แก่ผู้หิวกระหาย อุปมาเหมือนไฟมี
ประโยชน์ในยามหนาว ฯลฯ เป็นต้น

ในปริวรรตที่ ๒๑ แห่งสังฆกรรมปุณทริกสูตร (Sad. Pu., p.233) พระโพธิสัตว์โภษชยราชได้ให้บทมนต์ธารณีสำหรับผู้ทรงไว้ซึ่งสังฆกรรมปุณทริกสูตรให้อยู่รอดปลอดภัย (dāsyāmi vāyam bhagavāmsṭeṣāṃ kulaputrāṇāṃ kuladuhitṇāṃ vā yeṣāmayam saddharmapundariko dharmaparyāyah kāyagato vā syāt, pustakagato vā raksāvaranaguptayo dhāranimantrapadāni) ว่า

anye manye mane mamane cite carite same samitā viśānte viśānte mukte muktatame same aviṣame samasame jaye kṣaye akṣye akṣiṇe Śānte samite dhāraṇ! ālokabhāṣe pratyavekṣiṇi nidhiru amyantaraniviste amyantara pāriśuddhimutkule arāḍe parāḍe sukāṅkṣ! asamasame buddhaviḷokite dharmaparikṣite saṅghanirghoṣaṇ! bhayābha yaviśoghani manṭre manṭrākṣayate rute rutakauśalye akṣayavanatāye vakkule valod amanyanatāye svāhā II

นอกจากนี้ยังมีพระโพธิสัตว์และอมนุษย์อื่นๆ เช่นท้าวไวษรวัน ท้าววิรุฒกะ และยักษ์หลายตนซึ่งได้มอบ “ธารณี” ไว้สำหรับท่องจำเพื่อให้ผู้รักษาสังฆกรรมปุณทริกสูตรได้อยู่รอดปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลายตนได้กล่าวขึ้นพร้อมกัน (Sad.Pu., p.235) ว่าผู้ใดได้ยินธารณีที่พวกนางมอบให้แล้วยังทำร้ายผู้แสดงธรรมศรัทธาผู้นั้นจะตกเป็น ๗ เสี่ยงผู้ทำร้ายผู้แสดงธรรม (คือพระสูตรนี้) มีค่าเท่ากับผู้ที่ประทุษร้ายมารดาบิดาตน ข้อมูลเหล่านี้เห็นชัดว่า “ธารณี” นี้คือบทมนตร์ไว้ขจัดอันตรายดุจเดียวบริวารและบทมนตร์ในอถรรพเวท

ในเนปาลมีพระสูตรจำพวกธารณีอยู่ ๕ พระสูตรซึ่งแพร่หลายมาก พระสูตรทั้ง ๕ นี้เรียกว่า ปัญจรักษา ดังนี้

๑. มหาปรัตสะสารสูตร ใช้สวดป้องกันบาป โศคและความชั่วอื่นๆ
๒. มหาสหัสสรปรมารทีนี้ ใช้สวดป้องกันภูตผี
๓. มหามายูรี หรือเรียกอีกนัยว่า มหาราชญี ใช้สวดป้องกันพิษงู
๔. มหาสีตวตี ใช้สวดป้องกันสัตว์ร้ายและภัยอื่นๆ เช่นแมลงที่เป็นพิษ
๕. มหารักษามนตราอนุสรณี ใช้สวดป้องกันโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ

กรณีทีนี้กายต่างๆ มีพระสูตรที่ใช้สวดเพื่อสวัสดิ์มงคลแก่ตัว โดยที่หลายพระสูตรสามารถเทียบกันได้ดังนี้ แสดงว่านิยายเหล่านั้นคงได้สำนวนที่เป็นต้นตอดั้งเดิมก่อนหน้าที่

จะแตกแยกออกไปแล้วก็อาจจะมีอาการต่อเติมขึ้นบ้าง อยู่น้อยแล้วแต่ร่างกาย เถรวาท (บาลี)มีพิธีปริตร มหายานมีการสวดธารณี ระยะเวลา การเน้นธารณีมีมากจนกลายเป็น ลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนานิกายมนตรยานหรือตันตรยานในที่สุด

ต้นตอของการนำพระสูตรไปใช้ท่องบ่นเพื่อสวดตั้งมนต์นี้ คงจะได้จาก สภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ บทมนตร์ต่างๆ ในอรรถพเวทจะเป็นของอารยันแต่เดิมหรือได้ แนวคิดมาแต่ชาวพื้นเมืองเดิมก็น่าจะเป็นเรื่องที่ต้องค้นคว้าต่อให้ละเอียด โดยส่วนตัวผู้ เขียนมีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งคือ เทพที่ถูกอ้อนวอนให้ช่วยปัดเป่าอันตรายในอรรถพเวท ก็ดูจะเป็นเทพที่อารยันเคารพนับถือทั้งนั้น ดังนั้น การใช้คาถาอาคมหรือบทมนตร์ต่างๆ นี้ อารยันจะได้มาแต่ชาวพื้นเมืองเดิม หรือเป็นสมบัติตกทอดของอารยันก็ตาม คงปฏิเสธ มิได้ว่าคัมภีร์อรรถพเวทในปัจจุบันเป็นสมบัติของอารยัน

ปัญหาคือการนิยมนสวดพระปริตรของทางฝ่ายบาลีในรูปพิธีกรรมนั้นได้แนวคิดจาก ไทชน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิไลวงศ์วโรปการทรงมีพระนิพนธ์ไว้ว่าลังกาได้แนวคิดจากทมิฬซึ่ง นับถือไสยศาสตร์ ความตอนหนึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

แต่ในลังกาทวีปนั้นมีพวกทมิฬเข้ามาอยู่มาก ในเรื่องพงศาวดารปรากฏว่าพวก ทมิฬมีอำนาจปกครองบ้านเมืองอยู่นานๆ ก็หลายครั้ง พวกทมิฬนับถือไสยศาสตร์พา ศาสนาพราหมณ์เข้ามาสั่งสอนในลังกาทวีปด้วย...ชาวลังกาแม้ที่นับถือพระพุทธศาสนา... คงจะขอให้พระสงฆ์เถระชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์..... พระสงฆ์มีความกรุณาจึงคิดวิธีสวดปริตรขึ้น^{๕๒}

ที่มาของอรรถพเวทของพราหมณ์คงต้องค้นคว้าให้ละเอียดต่อดังกล่าวข้างต้น พิธีกรรมสวดปริตรนั้นตามหลักฐานก็ดูจะมีที่ลังกาเป็นแห่งแรก แต่การนิยมนสวดพระปริตร นั้นผู้เขียนเห็นว่าน่าจะได้รับอิทธิพลความคิดร่วมสมัย ความคิดร่วมสมัยดังกล่าวนี้ก็น่าจะ เป็นอรรถพเวทเพราะมีปรากฏความในสุดตนิบาต^{๕๓} ซึ่งแสดงว่าอรรถพเวทเป็นที่รู้จักกัน แล้วในสมัยพุทธกาล

อานุกาภาพและคุณประโยชน์ของพระปริตร

อานุกาภาพของพระปริตรมีกล่าวถึงมาก นอกจากตัวอย่างทูลภิกษุ อมมสุสภ และโรคภัยในแคว้นเวสาลีจนเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงสวดรัตนสูตรแล้วยังมีเรื่องเล่าอีก หลายแห่ง ในกุลวากชาดก มฆมานวกโภทิสัตว์และพวกปลอดภัยจากไม่ยอมทำอันตราย เลย พระโภทิสัตว์ทูลว่าไม่มีอะไรอื่นนอกจากรักษาศีล & เจริญเมตตา บริจาคทานและทำ สังคมสงเคราะห์ สิ่งเหล่านี้คือ มนต์ระ (มนต์) หรือ ปริตรที่ช่วยคุ้มครอง^{๕๔}

มโนรณปุรณี^{๔๕} และวิสุทธิมรรค^{๔๖} เล่าเรื่องราวภิกษุถูกปองร้ายแต่ทว่าปลอดภัยได้ด้วยอำนาจของเมตตา ว่างตอนในวิสุทธิมรรค^{๔๗} เล่าเรื่องราวแม่วัวกำลังให้นมลูกวัวด้วยความรักแรงกล้า แม้อาวุธของนายพรานก็มีอาจทำร้ายได้ใจทั้งหลายมีอาจทำร้ายสิ่งกิจจสามเณรได้ด้วยอำนาจของเมตตา^{๔๘} อุตตราอุบาสิกาไม่ถูกน้ำร้อนลวกจากผู้ปองร้ายเพราะอำนาจของเมตตา^{๔๙} ช้างนาลาศิริตกมันสิ้นพยศเพราะอำนาจเมตตาของพระพุทธเจ้า^{๕๐}

ในปัจจุบันสุทนี มีความว่าภิกษุรูปหนึ่งนั่งฟัง อริยวงศ์สูตร ถูกผู้มีพิชกัต ท่านรู้ตัวว่าถูกกัดทว่าก็ยังมิปีติและศรัทธาที่จะฟังธรรมต่อ เมื่อพิชก้าเจ็บท่านได้รำลึกถึงความบริสุทธิ์แห่งศีลของท่านนับตั้งแต่อุปสมบทมา ฌับพลันก็เกิดปีติขึ้นภายในใจเมื่อได้ทราบบว่าศีลและวัตรที่ปฏิบัติมาไม่มีข้อขาดตกบกพร่อง ปีติที่เกิดขึ้นสามารถรักษาพิชก้านั้นได้^{๕๑} ในอังคุลิมาลสูตร มัชฌิมนิคาय^{๕๒} พระองค์ลิวลช่วยเหลือสตรีท้องแก่ใกล้คลอดโดยอธิษฐานจิตรำลึกถึงความบริสุทธิ์แห่งศีลตั้งแต่เป็นพระอริยะ ด้วยคำสัตย์ที่ว่าท่านมีศีลบริสุทธิ์ตั้งแต่เป็นพระอริยะนี้ขอให้ท้องแก่ของนางจงปลอดภัย (เตน สจฺเจน โสตุถิ เต โหตุ โสตุถิ คพฺภุสฺส) นางก็คลอดโดยสวัสดิคัมภีร์มหาวงศ์ระบุนว่ายุคสมัยพระเจ้าอุปติสสะชาวลังกา ประสบภัยดุจเดียวกับแคว้นเวสาลี ในคัมภีร์อรรถกถา พระเจ้าอุปติสสะแห่งศรีลังกา อารามนาให้ภิกษุสวดปริตรภัยต่างๆ ก็ระงับได้^{๕๓} คัมภีร์วงศ์ตลปกาสินี อรรถกถามหาวงศ์กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงปกป้องเกาะลังกาไว้ด้วย การสวดมหาปริตร^{๕๔} ข้อนั้นจะไม่มีอมนุษย์ทำร้ายผู้คน^{๕๕} เป็นต้น

ปัญหาคืออำนาจเกิดได้อย่างไร? ถ้าพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่ามีคำตอบอยู่ ๒ ประการคือ การปลุกฝังเมตตาและแม่เมตตาออกไป และ การทำสังจกิริยาหรือตั้งสัตยาธิษฐาน

ประการที่ ๑ การปลุกฝังเมตตา พระสูตรที่สนับสนุนการปลุกฝังเมตตามีอยู่หลายพระสูตรเช่น กรณียเมตตสูตร, เมตตานิสังสสูตร อหิราชสูตร ฯลฯ การนำเอากุศลธรรมเข้ามาปฏิบัติเพื่อชำระจิตตั้งนี่ถือเป็นแก่นจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาดั้งเดิมซึ่งเน้นหลักการดังกล่าวข้างต้น สมัยพุทธกาล เมื่อภิกษุมีอุปสรรคหรือปัญหาต่างๆ พระพุทธเจ้าจะทรงแนะวิธีแก้ไขด้วยภาษาพูดธรรมดาแล้วภิกษุก็รับไปปฏิบัติการผูกเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองเป็นเรื่องที่หลัง

เมตตามีความสำคัญมากสำหรับภิกษุที่รับไปปฏิบัติการผูกเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองเป็นเรื่องที่หลัง

เมตตามีความสำคัญมากสำหรับภิกษุ ถือเป็นอรัทกกรรมฐาน (กรรมฐานที่มีไว้ป้องกันตน) ข้อหนึ่ง อานิสงส์ต่างๆ ของเมตตามีแสดงไว้มาก ดังเช่น หลับก็เป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข

เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์และอมมนุษย์ เทวดาปกป้องรักษา ยาพิษ ไฟ ไม่อาจกล้ำกลายผู้เจริญเมตตาได้

ในพระสูตรกลางพระสูตรพระพุทธเจ้าตรัสถึงเมตตาว่าภิกษุเสพก็ดี เจริญก็ดีทำไว้ในใจก็ดีซึ่งจิตประกอบด้วยเมตตาแม้ชั่วกาลเพียงมาตรวาล์ดนิ้วมือเดียว ภิกษุผู้นี้จัดว่าอยู่ไม่ห่างเหินจากฌาน ได้ชื่อว่าทำตามคำสอนพระศาสดา ไม่ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านโดยเปล่าประโยชน์

ประการที่ ๒ การตั้งสัตยาธิษฐานหรือทำสังจกิริยา ที่จริงแล้วการทำสังจกิริยาหรือตั้งสัตยาธิษฐานมิใช่มีเฉพาะในคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือวรรณคดีบาลีเท่านั้น หากมีในวรรณคดีสันสกฤตด้วย

ในฉานโทคยอุปนิษัทธิมีข้อความระบุว่าอาวุธที่ติดไฟไม่อาจเผาคนมีใจบริสุทธิ์ได้เพราะผู้มีใจสัตย์ซึ่งทั้งตัวครอบคลุมนั้นด้วยความสัตย์นั้นสามารถจับอาวุธที่ติดไฟได้โดยที่ไม่ไหม้และเขาก็เอาตัวรอดได้^{๕๖} ในนารทสมฤติมีข้อความว่า “สัตยะซึ่งเป็นตัวสร้างโลก คือสิ่งซึ่งธำรงสัตว์ทั้งปวงเอาไว้ สัตยะสามารถทำให้อาหิตยขึ้น สัตยะทำให้ลมพัดได้ ทำให้น้ำไหลได้^{๕๗} นางทมยันตีตั้งสัตยาธิษฐานเพื่อกำหนดตัวพระนลได้ นางสาวิตรีช่วยสัตยวานสามีนางได้ด้วยอานุภาพแห่งสังจจะ^{๕๘} ทำนองเดียวกันนางสีดาตั้งสัตยธิษฐานพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนาง^{๖๐}

ในวรรณคดี บาลีปาฏิหาริย์ที่เกิดจากการตั้งสัตยาธิษฐาน มีปรากฏอยู่หลายเรื่อง ข้อความของพระสูตรหลายพระสูตร มักมีการตั้งสัตยาธิษฐานแทรก เช่นรัตนสูตร ครันสรรเสริญคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้วปกติก็ลงเอยด้วยคำว่า “เอเตน สจฺเจน สุตฺติ โหตุ = -ขอความสวัสดีจงมีด้วยสังจจวานั้น”

องคฺลิมาลสูตรในมัชฌิมนิกาย คือตัวอย่างแสดงให้เห็นอานุภาพของการตั้งสัตยาธิษฐานได้เป็นอย่างดี เนื้อความในพระสูตรนี้มีว่าพระองค์ลิมาลซึ่งเดิมเป็นโจรเมื่อนั้นมาบวช ขณะเดินบิณฑบาต ผู้คนที่พบเห็นก็แตกตื่นกลัวแต่มีหญิงท้องแก่คนหนึ่งหนีไม่ทัน ช้านางยังเจ็บท้องจะคลอด พระองค์ลิมาลตั้งสัตยาธิษฐานว่า

ยโตหํ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นาภิขานามิ สญฺฉิจฺจ

ปานํ ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจฺเจน โสตุติ เต โหตุ โสตุติ คพฺภสฺสข

คูกรน้อยหญิง ตั้งแต่เราเกิดมาโดยอริยชาติ ยังไม่เคยเกล้งปลงสัตว์

จากชีวิตเลย ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของเธอ

หรือ "วิมุตติ" วิธีการบรรลುವิมุตติมีอยู่ทางเดียวคือการละกิเลสให้หมดสิ้น การละกิเลสนี้มี
อาจกระทำได้โดยอิทธิปาฏิหาริย์ หรือความช่วยเหลือจากปัจจัยภายนอก บทมนตร์หรือ
คาถาอาคมหรือพระปริตรก็หาช่วยได้ไม่

ประการที่ ๒ ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นเมื่อ
มองพระพุทธศาสนาในอินเดียก็ดี ลังกาก็ดี ประเทศไทยก็ดี สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจคือ
วัฒนธรรมท้องถิ่น ลักษณะความคิดของท้องถิ่นมักจะมีแทรกเข้ามาในคัมภีร์ของพระ
พุทธศาสนาเสมอ การที่ต้นกำเนิดของอภินายิกายสุตตรมาจากคำแนะนำของมหาราชทั้ง ๔
ดูจะบ่งชี้ได้ว่าการสวดปริตรเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าปฏิรูประบุขึ้นจากอิทธิพลนอกพุทธศาสนา
แต่รับเข้ามาเฉพาะวิธีการคือการท่องจำแล้วสาธยายซึ่งมีประโยชน์ในการสืบทอดอายุ
ศาสนา โดยที่จุดประสงค์หรือแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาคงเดิม แง่มุมแรก กล่าวได้
ว่าเป็นแง่มุมในเชิงทฤษฎีล้วนๆ ส่วนแง่มุมที่สองเป็นแง่มุมที่เกิดจากการนำทฤษฎีสู่
ภาคปฏิบัติ จึงก่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างทฤษฎีหรือปรัชญาคำสอนทางพระพุทธ
ศาสนากับความคิดท้องถิ่น

คำสอนของพระพุทธเจ้าสอนให้พึ่งตนเอง ในระดับพระไตรปิฎกมีพระพุทธพจน์
รับรองว่าทรงอนุญาตให้สวดพระปริตรเพื่อสวัสดิมงคล กระนั้น เนื้อหาของบทสวดที่
เรียกว่าปริตรก็สักแต่เป็นหลักที่พึงนำไปปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ ปาฏิหาริย์อันเกิดจากการสวด
พระปริตรมามีบรรยายไว้ชัดในคัมภีร์ระดับปกกรณวิเสส รูปแบบพิธีกรรมอันสลับซับซ้อนของการ
สวดพระปริตรมาปรากฏมีในคัมภีร์ระดับอรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ รองลงมา คัมภีร์เหล่านี้
รวบรวมบ้างแต่งขึ้นบ้างที่ลังกา ข้อนี้สื่อความว่าการสวดปริตรในรูปแบบคาถาอาคมเพื่อ
สะเดาะเคราะห์หรือป้องกันภัยเป็นเรื่องในชั้นหลัง

เชิงอรรถ

^๑ Peter Skilling, *The Raksa Literature of the Sravakayana*, *JPTS* XVI (1991-1992):110 ต่อแต่นี้จะใช้คำย่อว่า SKilling ผู้เขียนอาศัยบทความนี้เมื่ออ้างถึง
นิกายอื่นๆ คุณSkilling (นักวิจัยประจำ Pali Text Society) ยังเชื่อเพื่อหนังสือหายาก
ในการเขียนบทความนี้ นอกจากนั้นยังให้คำแนะนำอื่นๆ อันเป็นประโยชน์ในการศึกษา
ด้านบาลี-สันสกฤต ผู้เขียนใคร่ขอบันทึกไว้ ณ ที่นี้การตีความ ปริตุต ว่าตรงกับ ปริตุราณ
ในสันสกฤต (บาลีตัดปัจจัยหรือ suffix ทิ้ง จึงเหลือแต่ ปริตุต) นี้ว่าตาม Lily de Silva,
Paritta: A Historical And Religious Study of the Buddhist Ceremony for

Peace and Prosperity in Sri Lanka, (Columbo: The Department of the Government Printing, 1981). P.3 ต่อไปเมื่ออ้างเล่มนี้จะใช้คำย่อว่า de Silva.

^๒ ความข้อนี้นี้มีปรากฏในคัมภีร์ ปิริตโปฏ (Pirit Pota = คัมภีร์ปิริต) หน้าแรก (P.i) อ้างจาก de Silva., p.5.

^๓ VinA. II : 478.

^๔ H. Saddhatissa, *The Birth Stories of the Ten Bodhisattas and the Dasagbosdhisattupattikatha*, London, 1975, p.37. อ้างถึงใน Skilling., p.122

^๕ DA. III : 969.

^๖ Vin. II : 109

^๗ A II : 72

^๘ รายละเอียดดู Vin. IV : 305.

^๙ Vin A. IV : 937; Vibh A., p.410. คำว่า “คาถากันยักรษ” ในที่นี้หมายถึงเอา อากุณานาฏยสูตร ส่วน นาคมนุทล (นาคปริตต = คาถากันงู) หมายถึง ชั้นปริตรหรืออหิราชสูตร

^{๑๐} รายละเอียดดูใน D.III : 194 ff.

^{๑๑} ดู J.II : 215.

^{๑๒} รายละเอียดดู **มิลินปฎิษา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖) หน้า ๑๓๐-๑๓๑. จัดพิมพ์เนื่องในงานฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๓๖.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน A.S Geden, “Sun, Moon and Stars (Hindu),” *ERE XIII* (1961):83, H.Jacobi, “Brāhmanism,” *ERE II* (1961) : 805 ., A.A. Maconel, *Vedic Mythology*, (Delhi : Motilak Banarsidass, 1974), S 12-16, 19-30 etc. ชาวดราวิเดียน (ทราวิทหรือทมิฬ) ก็บูชาพระอาทิตย์ด้วย ดู W. Crooke, “Drāvidian (North India),” *ERE II*: 3

^{๑๔} ดู Edward Washburn Hopkins, *The Religions of India*, (London: Ginn & Company, 1895), pp.150 ff.cf. Edward. J.Thomas, *The History of Buddhist Thought*, (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1971), p.186.

^{๑๕} T.W. Rhys Rhys David, *Buddhist India*, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), p.213.

^{๑๖} Maurice Winternitze, *History of Indian Literature*, Vol. I, (New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, 1977), p.119; Macdonell, *Vedic Mythology*,

p.141(S 52); A.A.Macdonell & A.B.Keith, *Vedic Index of Names and Subjects*, Vol. I, (Delhi: Shri Jainendra Press, 1967), p.17; Skt ED., p.17; (col.2).

^{๑๗} H.A. Rose, "Magic (Indian), "ERE VII (1967) : 292.

^{๑๘} รายละเอียดดู Winternitze, *History of Indian Literature*, Vol. I, pp.119 ff; Bloomfiel., pp.xix ff.

^{๑๙} AV.6.56.

^{๒๐} AV.6.32. cf. *Atharveda Samhitā.*, p.304; Bloomfield., pp.36-7

^{๒๑} SV.1.8

^{๒๒} Av.7.53.

^{๒๓} คำสอนที่เรียกว่า "คำสอนดั้งเดิม" ของพระพุทธศาสนาจะมีอยู่เป็นแกนของทุกนิกายแม้ลางนิกายจะต่อเติมความคิดใหม่ลงไปมาก คำสอนดั้งเดิมก็ยังมีอยู่ คำสอนดั้งเดิมนั้นคือ "ธรรม" ที่ทรงแสดงเพื่อหลุดพ้นทุกข์ พระพุทธเจ้ามิได้ยกย่องผู้ใดหรือเทพใดๆ ไว้สูงกว่าธรรม

ข้อเขียนที่ปรารภคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาโปรดดู Edward conze, *Buddhist Thought in India*, (London : George Allen & Unwin, 1962), p.32; Etienne Lamotte, *History of Indian Buddhism*, (Louvain : Peter Press, 1988), pp.23 ff.; Nalinaksha Dutt, *Early Monastic Buddhism*, (Calcutta : Firma K.L. Mukhopadhyay, 1971) เป็นต้น

^{๒๔} ฐ. จุ. ๓๐/๖๕๔/๓๑๒ : Nd¹., p.307.

^{๒๕} ดู M.III : 6.cf. A.II:38-39; S.III:140.

^{๒๖} ดู A.II:38.

^{๒๖} ดู A.II:38.

^{๒๗} D.II:153; Mlip., p.99.

^{๒๘} รายละเอียดดู F.j.s., "Naga, Nāga, Nāgāland, "EB 8 (1989) : 481-482; T.C. Hodson, "Nāgas," ERE IX (n.d.) : 123. cf. Davids, *Buddhist India*, p.220

^{๒๙} Sn., p.927.

^{๓๐} เชน S.IV:304

^{๓๑} A.L. Basham, "Background to the Rise of Buddhism," in *Studies in the History of Buddhism*, ed. A.K. Narain, (Dehli:B.R. Publishing Corporation,1980), p.19

^{๓๒} เขาให้เหตุผลด้วยว่าทำไมการนับถือพระพุทธเจ้าในรูปแบบเทวนิยมจึงเกิดขึ้น

ในช่วงนี้ รายละเอียดดู Basham, "Background to the Rise of Buddhism," in Studies in *the History of Buddhism*, ed. A.K.Narain, p.20.

^{๓๓} ดู **มิลินทปยุท**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

^{๕๓} Mhv., XXXVII, vv.189-198.

^{๕๔} Vsp., p.81 อ้างถึงใน de Silva., p.14.

^{๕๖} Ch.Up. VI:16 อ้างถึงใน de Silva., p.13

^{๕๗} อ้างถึงใน de Silva., p.13.

^{๕๘-๖๐} Ibid. อานูกาพที่เกิดจากการตั้งสังจวจาหรือสัตยวาก ดูเพิ่มเติมใน Skilling., 5 (pp.144 ff.)

^{๖๑} J.I:331.

^{๖๒} J.IV:31.

^{๖๓} J.V:88.

^{๖๔} J.I:289.

^{๖๕} J.IV:142.

^{๖๖} J.VI:2.

คำชี้แจงในการใช้อักษรย่อ

AV หมายถึง คัมภีร์อถรรพเวท ชื่อเต็มว่า Atharvaveda-Samhitā (Svādhyāya-Mandala) คัมภีร์อถรรพเวทแบ่งเป็นหลายกานท์ แต่ละกานท์ยังแบ่งย่อยออกเป็นหลายตอน (หรือหัวข้อ) แต่ละตอนประกอบด้วยโคลกหลายโคลกอักษรย่อว่า AV.4.38 หมายความว่าคัมภีร์อถรรพเวท กานท์ที่ ๔ ตอนที่ ๓๘.

Atharvaveda Samhita = Atharvaveda Samhitā, translate with a critical and exegetical commentary by William Dwight Whitney. Vols. I & II. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1962). เรียกสั้นๆ ว่า "วิทนี"

Bloomfield = Hymns of the Atharvaveda together with Extracts from the Ritual Books and the Commentaries, translated by Maurice Bloomfield.

EV = Encyclopaedia Britannica

ERE = Encyclopaedia of Religion and Ethics

JPTS = Journal of the Pāli Text Society

Nd¹. = Mahānidessa

Sad.Pu. = Saddharmapundarikasūtram (Buddhist Sanskrit Text Series, Darbhanga)

SktED = Sanskrit-English Dictionary by Monier Williams (1st Edition 1872)

รายการอ้างอิง

สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว). ๒๕๒๖. **สวดมนต์ฉบับหลวง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

พระธัมมานันทมหาเถระ, ๒๕๒๕. **อัครมหาบัณฑิตตานุสรณ์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

Basham, A.L. 1980. The Background to the Rise of Buddhism in *Studies in the Histories of Buddhism*, edited by A.K. Narain, Delhi : B.R. Publishing cooperation.

Bloomfield, Maurice. Trs. 1964. *Hymns of the Atharva-Veda together with Extracts from the Ritual Books and the Commentaries*. Delhi : Motilal Banarsidass.

de Silva, Lily. 1981. *Paritta : The Buddhist Ceremony for Peace and Prosperity in Sri Lanka*. Colombo : the Department of government printing.

Malolasekera, G.P.1958. *The Pali Literature of Ceylon*. Columbo : The M.D. Gunasena & Co., Ltd.

Skilling, Peter. 1992. Raksā literature of the Śrāvākayāna. *JPTS* (XVI) : 109-182.

Thomas, Edward J. 1969. *The Life of Buddha as Legend and History*. London: Routledge & Kegan Pual Ltd.

Weeasooria, Maurice. 1977. *History of Indian Literature*. Vols. I & II. New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation.

Whitney, William Durght. Trs. 1962. *Atharveda Samhitā*. Vols. I & II Delhi: Motilal Banarsidass.